

Dr. sc. Vjenceslav Herout  
profesor povijesti u miru  
Petra Preradovića 65  
43500 Daruvar  
vjenceslav.herout@gmail.com

Primljeno/Received: 11.7.2019.  
Prihvaćeno/Accepted: 17.10.2019.  
Rad ima dvije pozitivne recenzije  
Izvorni znanstveni rad  
Original scientific paper  
DOI: <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.5>

UDK 323.15(497.5 = 162.3)

UDK 314.15

## KRATAK OSVRT NA KOLONIZACIJU ČEHA NA PODRUČJE ZAPADNE SLAVONIJE I SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

**Sažetak:** Kolonizacija Čeha na hrvatska područja spominje se u više radova, posebno ona koja se odvijala tijekom 19. stoljeća. Njome su se najprije bavili uglavnom istraživači iz Češke, dok su se domaći istraživači time počeli baviti tek od druge polovine 20. stoljeća. U novijim radovima nailazimo uglavnom na već prikupljene podatke iz ranije objavljenih radova, malo je onih koji su produbili ranije spoznaje iz nekih drugih izvora. Ipak ono što su oni objavili, proširilo je vidike ovdašnjeg čitateljstva o pitanju kolonizacije Čeha. O njoj i doprinosu Čeha na hrvatsko gospodarstvo i neke segmente kulture, moguće je čitati u mnogim zapisima. Ipak je do danas još mnogo toga ostalo bez odgovora. Do sada nije objavljena nijedna sinteza, objedinjen prikaz, u kojem bi se našli precizni podatci odakle su došle pojedine obitelji pa se u zadnje vrijeme javljaju i neprovjereni i netočni zapisi. Češki istraživači iz razdoblja Austro-Ugarske nisu se previše bavili tim pitanjem, osim uopćenih podataka do kojih su došli u kontaktu s doseljenim češkim obiteljima. I njima je bio problem spoznaja da mnogi potomci doseljenih obitelji više nisu znali odakle su došli njihovi predci, pogotovo ukoliko su došli u prvoj polovini 19. stoljeća, a pisanih dokaza o tome nisu sačuvali. Jednako tako navodi uzroka seoba su različiti, ponekad nepotpuni, a one zapisane prikupili su češki istraživači obilazeći ovdašnje doseljenike ne provjeravajući ih u sredinama iz kojih su se doselili. Ni ovaj uradak neće dati odgovore na sva ta pitanja, ali će biti dobar putokaz svima onima koji će se htjeti baviti tim pitanjem, ali za još manji prostor nego je u ovom naslovu. Očekuje se više i od

brojnih mladih istraživača iz Češke koji odgovore na takva pitanja još i danas istražuju u Hrvatskoj, ali ponekad zaobilaze neke svoje arhive koji kriju još nepoznatu građu koja se odnosi i na pitanje kolonizacije Čeha na hrvatske prostore.

**Ključne riječi:** migracije, Križevačko-bjelovarska i Požeška županija, uzroci i posljedice kolonizacije, izvori, način kolonizacije, prilike u novoj sredini.

## Uvod

Pitanje migracija staro je kao i ljudsko društvo. U početku one su bile uzrokovane nedostatkom hrane, glavnim pokretačem za njenu potragu. Drugi njihov razlog bila je želja za proširenjem prostora kontrole, u stvarnosti opet je u pozadini bila želja za osiguranjem dovoljno hrane i izvora vode. Migracije nisu prestale ni kasnije kada su se pojavile organizirane državne zajednice (države). Cijelu ljudsku prošlost pratili su ratovi za prostor, a u svakom ratu, ili nakon njega, slijedile su migracije: poraženi su često nasilno odvođeni u zatočeništvo i pretvarani u radnu snagu, a u osvojena područja nastanjivali su se stanovnici pobjednika. Mnoge migracije imale su i vjersku pozadinu, od onih starovjekovnih vezanih za progon kršćana, zatim križarski ratovi, ratovi između katolika i protestanata i brojni suvremeni sukobi koji također imaju vjersku pozadinu. Ima i onih koje su potaknute samo željom u potrazi za boljim životom.

U migraciji je moguće razlikovati dva njihova bitna oblika, ona dragovoljna i ona prisilna, a obje su mogle biti pojedinačne, grupne i masovne. U povijesti je zabilježeno više velikih migracija. Za europski prostor najveća je bila seoba naroda od 4. do 7. st. kada su razni narodi preplavili Europu i zatim ih neki od njih stalno naselili. U završnoj fazi te seobe treba spomenuti i dolazak Hrvata u 7. st. na prostore „od Drave do Jadranskog mora“ gdje su stvorili svoju državu. Sljedeća nova velika migracije za prostore južne i srednje Europe pokrenula su osmanlijska osvajanja koja su započela u 14. st. i trajala do konca 17. st. U tom razdoblju morali su i brojni Hrvati napustiti svoja ognjišta i nastanili su se u okolnim zemljama gdje do današnjih dana žive njihovi potomci. Stoga i danas dio njih živi, među ostalim, i na području Moravske, u današnjoj Češkoj. Migracije su nastavljene i kasnije, u većem ili manjem intenzitetu, i traju do današnjih dana.

Sličnu sudbinu proživljavao je i češki narod. Okružen moćnim državama tijekom stoljeća borio se za svoju opstojnost, često u sastavu velikih susjednih država, ali je sačuvao svoj identitet. Od 1527. dijelio je svoju sudbinu s Hrvatima u sastavu Habsburške Monarhije koja je trajala do njenog raspada 1918. godine. Dok se u Hrvatskoj branila kršćanska Europa, na području Češke i okolnih zemalja vodili su se brojni ratovi. Jedan od takvih bio je Tridesetogodišnji rat (1618.–1648.) koji je uz vjerska obilježja imao i značajke velikog europskog rata

koji je odnio mnogo ljudskih života i pokrenuo mnoge migracije. Jedna manja struja bila je usmjerena i prema Hrvatskoj kamo su češki katolici (isusovci) sa sobom donijeli i kult češkog svetca Ivana Nepomuka.<sup>259</sup> Nova veća kolonizacija hrvatskih prostora počela je nakon oslobođanja hrvatskih zemalja od Osmanlija krajem 17. st.; bila je postupna i trajala je tijekom 18. i 19. st., posebno u zadnjoj četvrtini 19. st. U toj kolonizaciji sudjelovali su i neki drugi narodi Habsburške Monarhije, uglavnom iz njenih prenapučenih prostora.

### 1. Kolonizacija Čeha na hrvatske prostore u 19. stoljeću

O pitanju kolonizacije Čeha na hrvatske prostore počelo se u Češkoj više pisati od druge polovine 19. st. Povećan interes javio se kada se došlo do spoznaje da bi prevelik odljev stanovništva mogao imati negativni utjecaj za daljnji razvoj domaćeg gospodarstva. Vlasti su više brinule migracije koje su smjerale izvan granica tadašnje Monarhije, posebno one prema Americi, iako to nije bila jedina destinacija kolonizacije jer su neke bile usmjerene i prema susjednim zapadnoeuropskim zemljama, a na istoku i prema Rusiji. Nove spoznaje o kolonizaciji dali su popisi stanovništva koji su se počeli provoditi od 1857. godine na prostoru Habsburške Monarhije (kasnije Austro-Ugarske). Iz njih su istraživači crpili mnoge brojčane podatke koji su ukazivali na brojne procese koji su se zbivali na prostoru tadašnje države. Te su podatke zatim objavljivali u raznim publikacijama, a koristili su ih u 20. st. drugi istraživači kada su analizirali prilike na pojedinim prostorima tadašnje države za neko vremensko razdoblje.

Kolonizacija Čeha je dosta slojevita. U njoj je moguće razlikovati onu iz prve od druge polovine 19. st., zatim onu koja je usmjerena prema većim gradskim sredinama, među kojima su i oni u Hrvatskoj, od onih prema selu. Za razliku od seoskih sredina kamo su se doseljavali sitni obrtnici i siromašni sloj seljaštva, u gradove – posebno u Zagreb, doseljavalo se činovništvo i češka inteligencija (učitelji, sveučilišni profesori, graditelji, liječnici, znanstvenici raznih struka, glazbenici, operni pjevači itd.).<sup>260</sup> Ovaj se prikaz odnosi na jedan drugi hrvatski prostor u kojem još nije bilo velikih gradova pa je i udio Čeha u njemu bio nešto manji, iako ga ne treba zanemariti. Prema brojčanim pokazateljima Česi su se najviše nastanjivali na područje zapadne Slavonije (Požeška županija) i sjeverozapadne Hrvatske (Križevačka i đurđevačka pukovni-

<sup>259</sup> Ivan Nepomuk (oko 1345.–1393.) bio je češki svećenik koji je nakon dodatnog studija obnašao važne administrativne službe kod visokih crkvenih dostojanstvenika. Život je izgubio jer nije htio ni pod mukama odati neke ispovjedne tajne koje su zanimale kralja Václava IV. Umro je u mukama braneći ispovjednu tajnu i zatim bačen s praškog mosta u Vltavu. Kasnije ga je Papa proglasio mučenikom i svetcem. Imenom ovog svetca nazvane su u Hrvatskoj neke crkve, kapelice, oltari ili su mu podizali spomenike. Jedan od njih podignut je u Donjem Daruvaru 1866. god.

<sup>260</sup> Vidi Ivan Esih, *Co dali Češi a Slováci Chorvátům. Československo-jihoslávská revue*, 1939, br. 9., 147-156.; LIPOVAC, Marijan i VONDRAČEK, Franjo. *Česi Zagrebu – Zagreb Česima*, Zagreb, 2009

ja, kasnije Bjelovarsko-križevačka županija). Granice ranijih županija se ne poklapaju s današnjim granicama Bjelovarsko-bilogorske i Požeško-slavonske županije, ali obuhvaćaju ipak veći dio prostora ranijih županija. Brojne promjene današnjeg prostora BBŽ-a u prošlosti moguće je pratiti u radovima Vladimira Strugara<sup>261</sup> i opsežnom prikazu Mirele Slukan-Altić.<sup>262</sup> Oba su navedena područja još u 19. st. bila slabo nastanjena, imala su zaostalo gospodarstvo, kao posljedice dugogodišnje osmanlijske prisutnosti i mnogih graničnih sukoba oko crta razdvajanja između osvojenih osmanlijskih hrvatskih zemalja i prostora koji su bili pod austrijskom vojnom upravom (Vojna krajina).

Migracije unutar granica Monarhije, posebno ona prema Ugarskoj i na prostor Slavonije i Vojne krajine, tada nije brinula državne vlasti jer su je promatrali kao imigrantski proces. Osim toga, ona je prema navedenim prostorima u prvoj polovini 19. st. bila manjeg intenziteta, uglavnom pojedinačna ili grupna. Prepreka za veću migraciju bili su i postojeći feudalni odnosi jer su seljaci (kmetovi) mogli napuštati svoje posjede tek uz pristanak svojih gospodara. Bilo je još i drugih brana za odlazak, među kojima je dozvola za odlazak (Entlassung) bez koje su migranti imali problem ukoliko je nisu imali. Na to ukazuje slučaj jedne struje doseljenika koji su se 1826. počeli naseljavati u Požeškoj županiji, u sela Končanicu, Brestovac i Dežanovac, desetak kilometara udaljenih od Daruvara. Iako su tada migranti bili dobrodošli za tadašnjeg vlastelina daruvarskih prostora Izidora Jankovića jer je imao nedostatak radne snage, ipak su imali problem kod crkvenih vlasti koje nisu htjele legalizirati njihove brojne brakove bez potrebite otpusnice. O tome da je to bio veliki problem za pridošle češke obitelji svjedoči pismo koje su oni uputili banu Jelačiću 1848. da im pomogne u rješavanju tog pitanja.<sup>263</sup>

<sup>261</sup> Vladimir, STRUGAR, *Bjelovarsko-bilogorska županija*, Bjelovar, 1996

<sup>262</sup> Mirela, SLUKAN-ALTIC, *Povijest županijskog upravno-teritorijalnog ustroja BBŽ, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 2., 2008., 9-32.

<sup>263</sup> U pismu se, među ostalim, navodi: „...Mi novi stanovnici Slavonije, Česi, već od 20-tih godina... smo ovamo u Požešku županiju u mjesta Končanicu, Brestovac, Dežanovac doselili iz Češke kraljevine, do danas se ne možemo vjenčati iz uzroka što nemamo otpusnog lista (Entlassung) od naše prijašnje domovine. Preuzvišeni bane, mi smo ovdje nastanjeni kao svaki slobodni seljak slavonski, imamo svoje vlastite kuće, njive, livade i sve što na gospodarstvo spada. Primljeni smo od naše županije i prijašnjeg vlastelinstva a i podnašamo sve terete: županijske, župničke, vojničke itd. Dakle, zaista smo pravi stanovnici trojedne Kraljevine. Nu oskudicu veliku trpimo radi gore spomenute ženidbe. Da je seoskom gospodarstvu potrebna ženska u kući (bez čega i ne može biti) i za uzdržavanje potomstva, to je sasvim očevidno. Ali zbog uredbi nekadašnjeg Slavenskog namjesništva Ugarskog (... od 4. listopada 1814., zatim...od 7. rujna od 1826.) cijenjeni naš župnik ne smije nas vjenčati dok spomenuti otpusni list ne donesemo. Preuzvišeni bane, Slavonska naša županija i vlastelinstvo, a i mi smo tražili, da nam praški gubernium pošalje otpust. Prošle jeseni, kad je nadvojvoda Stjepan, ugarski palatin, kroz Pakrac proputovao, molili smo ga da se on pobrine. I zaista je on iskao i dobio popis naših familija i pisao u Prag i nekoje su otpusnice na slavonsku županiju Požešku došle, kako čujemo oko 10, ali mi nismo te niti druge do danas još dobili... Radi toga smo primorani da sad još

Za kolonizaciju Čeha vrijedne podatke dao je Jan Auerhan.<sup>264</sup> On je mnoge svoje spoznaje koje je doznao na terenu u prvim desetljećima 20. st. koristio u svojim radovima kasnije, u razdoblju između dva svjetska rata. On je koristio i podatke iz ranije objavljenih radova s početka druge polovine 19. st., zatim iz crkvenih spomenica i matičnih knjiga, proučavao je i razne statističke publikacije koje su objavljivane nakon svakog službenog popisa stanovništva tadašnje Austro-Ugarske i dopunio ih svojim kasnijim spoznajama koje je prikupio početkom 20. st. posjetima područjima koja su bila predmetom njegova istraživanja.

Iz tog Auerhanova opsežnog prikaza ovdje su izdvojene samo one njegove spoznaje koje se odnose na prostor zapadne Slavonije i dio sjeverozapadne Hrvatske, iako je područje Auerhanova istraživanja sadržano u njegovim knjigama bilo znatno šire.<sup>265</sup> O vremenu dolaska prvih doseljenih čeških obitelji u Hrvatsku Auerhan se pozvao na Czornigovu knjigu<sup>266</sup> u kojoj je podatak da su na području Vojne krajine početkom 19. st. nastale neke češke naseobine uz oprost plaćanja obveza tri godine. Uz taj uvjet 1826. godine bilo je na prostoru Presad kod Grubišnog Polja u Đurđevačkoj pukovnji naseljeno 68 čeških obitelji. Ono je kasnije dobilo ime Gross Johannesdorf (Veliko Ivanovo Selo). U isto vrijeme 32 obitelji naselile su se na područje Križevačke pukovnije u sela Veliki Zdenci, Neu Uleminec, Neu Plavnice.<sup>267</sup> Ova su područja bila na području Vojne krajine i Auerhan je, pozivajući se na podatak Alojza Šembera,<sup>268</sup> napisao da je na tom području u četiri ranija naselja početkom druge polovine 19. st. živjelo 647 Čeha, a na području zapadne Slavonije (Požeška županija) 1441 Čeh, što ukazuje na podatak da je

---

uvijek nevjenčani s našim ženama moramo živjeti. Zato želimo da se te sramote, grehote i potrebe riješimo. Obraćamo se vama, preuzvišeni oče, da nas Vi sami – vlastitom moću u ovo mutno doba olakšate i pismeno nam makar naprečac, makar kroz Sl. duhovni sud Zagreb slobodno vjenčanje podijelite – ili prijašnjim zakonitim putem zatražite od Praškog upraviteljstva, radi kojeg se opet bojimo kašnjenja...“. Vjenceslav, HEROUT, Přistěhování Čechů. U: *Brestovac i Končanica*, Daruvar, 1988., 37-62.

<sup>264</sup> Jan Auerhan (1880.–1942.) je poznati češki kulturni djelatnik, po struci pravnik, koji je radio u Državnom statističkom zavodu, bio je i docent na Prirodoslovnom fakultetu Karlovog sveučilišta u Pragu. Još prije Prvog svjetskog rata bavio se pitanjem češke kolonizacije o čemu je napisao više radova. Posebno se bavio kolonizacijom na prostor južnog dijela Austro-Ugarske i jugoistočne Europe kamo je poduzimao neka svoja putovanja. Od 1928. do 1939. godine bio je predsjednik Čehoslovačkog zavoda za iseljeništvo (Čechoslověnský ustav zahraničí – ČUZ). Bio je ubijen 1942. kada je Gestapo nakon ubojstva Hayndricha vršio brojne odmazde i nad nedužnim građanima.

<sup>265</sup> Najznačajni Auerhanovi radovi nalaze se u njegovim knjigama: *Čechoslováci v Jugoslaviji, v Rumunsku, v Bulharsku, v Mađarsku a v Bulharsku, Praha, 1921.*, *Čechoslovenska větev v Jugoslavii, Praha, 1930.*

<sup>266</sup> Karl Freiherr, CZOERNIG, *Ethographie der östereichischen Monarchie*. Wien, 1857.

<sup>267</sup> Jan, AUERHAN, *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Mađarsku a v Bulharsku.*, Praha 1921., 16.

<sup>268</sup> Alojz, ŠEMBERA, *Mnoho li je Čechů, Moravanů a Slováků a kde obývají*. U: *Časopis musea království českého, Praha, 1876.*

tada na navedenim prostorima živjelo oko 2088 Čeha.<sup>269</sup> Ovaj je podatak približno točan, iako ga ne može potvrditi prvi službeni popis stanovništva (1857.) jer je on upisivao stanovništvo po vjeri, a ne po nacionalnoj pripadnosti. Pridošli Česi bili su uglavnom katolici, uz manji broj evanđelika pa ovdje vjera ne može biti mjerilo za određivanje nacionalnosti.

Za razdoblja prve polovine 19. st. o kolonizaciji Čeha vrijedne je podatke o jednoj grupi Čeha na području Vojne krajine dala Vidosava Nikolić.<sup>270</sup> Ona je dala detaljne podatke za 88 čeških i 3 moravske doseljene porodice s ukupno 443 duša na područje Križevačke i Đurđevačke regimente (pukovnije). Ona je napisala i nazive sela i okruga iz kojih su došle doseljene obitelji. Najviše porodica (31) došlo je iz 26 sela iz okružja Chrudima s ukupno 149 duša, zatim iz okruga Novi Bydžov s 19 porodica iz 16 sela s 99 duša. Slijede okruzi Žatec i Mlada Boleslava, dok je iz ostalih okružja bilo manje obitelji.<sup>271</sup> Autorica se nije bavila pitanjem gdje se nastanila svaka od imenovanih obitelji, ali se zna da su to ranije navedena sela koja su nastajala oko 1826. (Presad – Ivanovo Selo, Veliki Zdenci, Laminac, Plavnice), a što je moguće provjeriti u matičnim knjigama. Vidosava Nikolić dala je još mnoge važne podatke: broj članova svake obitelji, njihovo imovno stanje, njihov put od matičnih sela preko Feričanca do mjesta novog boravka na prostoru Vojne krajine.

Veći priljev čeških kolonista započeo je od druge polovine 19. st. To je moguće pratiti u matičnim knjigama i popisima duša (*Status animarum*) iz kojih je moguće vidjeti da je posebno nakon 1878. počeo nagli priljev češkog stanovništva na područje zapadne Slavonije i sjeverozapadne Hrvatske. Ovaj relativno manji zemljopisni prostor naznačen i u naslovu odabran je zbog toga što je na njemu nastala najbrojnija kolonija doseljenih Čeha u Hrvatskoj i što je to područje i danas većim dijelom u sastavu Bjelovarsko-bilogorske županije i dijelom Požeško-slavonske županije u kojima žive u većem broju pripadnici češke nacionalne manjine.<sup>272</sup> Prema službenoj statistici iz 1900. godine na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije živjelo je 31 588 Čeha, od čega u ove dvije županije ukupno 25 996 njihovih pripadnika. Najviše ih je bilo u kotarima Daruvar (7 872), Bjelovar (2 454), Požega (2 257), Grubišno Polje (2067), Garešnica (1818), Čazma (1751), Pakrac (1687), Kutina (1549), Novska (1480), Križevci (1028) i Nova Gradiška (1004).<sup>273</sup>

<sup>269</sup> AUERHAN, 1921, n. dj., 17.

<sup>270</sup> Vidosava, NIKOLIĆ, Prilog proučavanju kolonizacije stanovništva iz Češke i Moravske na području Varaždinskog generalata i Slavonije 1824 – 1830. godine, Matica srpska, *Zbornik za društvene nauke* 46, Novi Sad, 1967., 119-136.

<sup>271</sup> NIKOLIĆ, n. dj. 121-122.

<sup>272</sup> Nekadašnje županijske granice nisu istovjetne s današnjim. Jedna od najvećih promjena je da su daruvarska područja u sastavu BBŽ-a, a nekad su bila u Požeškoj županiji. Stoga je korišten i zemljopisni naziv zapadna Slavonija.

<sup>273</sup> AUERHAN, n. dj., 5-7. Neki od navedenih kotara su izvan današnje Požeške-slavonske i Bjelovarske-bilogorske županije, ali su ranije bili u sastavu Križevačko-bjelovarske županije ili Požeške županije.

Auerhan je za neke kasnije brojčane podatke o kretanju broja Čeha u Hrvatskoj koristio publikacije hrvatskih znanstvenika.<sup>274</sup> Iz njih je koristio podatak da je u Hrvatskoj i Slavoniji 1880. živjelo 14 584, 1890. 27 521 i 1900. godine 31 588 pripadnika češke nacionalnosti. Od toga broja najviše je Čeha 1900. godine živjelo u Požeškoj županiji (14 769) i Bjelovarsko-križevačkoj županiji (11 227). Iz ovog proizlazi da je od ukupnog broja Čeha u Hrvatskoj i Slavoniji (31 588) živjelo u ove dvije županije 25 996 pripadnika češke nacionalnosti. (Auerhan, 5-6, 1921). Raniji pokazatelji ukazuju i na skokovit porast doseljenih Čeha u razdoblju između dva službena popisa, uz napomenu da je taj proces kasnije zaustavljen pa je u ove dvije županije 1910. bilo zabilježeno 26 275 stanovnika češke nacionalnosti, što je za statistiku zanemariv porast. Auerhan je kao glavni uzrok zaustavljanja porasta vidio u činjenici da je cijena zemlje početkom 20. st. osjetno porasla pa ona više nije privlačila nove koloniste.

Iz statističkih podataka Auerhan je dao i širi prikaz života doseljenih čeških obitelji u većim selima: veličina njihovih posjeda kretala se od 1 do 10 jutara, navodi broj sklopljenih brakova, poroda i smrti za neke godine, broj mješovitih brakova, dob zasnivanja bračnih obveza, stupanj obrazovanja mladenaca, poznavanje stranih jezika, broj bračne i izvanbračne djece, smrtnost, bolesti i slične podatke iz svakodnevnog života. Auerhan nije osobno iznosio svoj stav o životu doseljenih Čeha već je za daruvarska područja koristio prikaz daruvarskog župnika Mije Ettingera<sup>275</sup> koji nije bio oduševljen dolaskom stranih kolonista i podrobno je iznio svoj stav o njima navodeći njihove mane, ali i vrline. Česima je zamjerao slabu pobožnost, neredovit dolazak u crkvu, zamjerao im je što svoje svetkovine i običaje često prate plesnim zabavama na koje dovode i svoju djecu. Ipak im je priznao marljivost i njihov velik doprinos gospodarskom napretku ovih područja.

Nešto drugačiji prikaz o Česima na daruvarskom području dao je brestovački paroh Jovanović<sup>276</sup> koji nije osporavao njihovu pobožnost, a njihov neredovit dolazak u župnu crkvu u Daruvar opravdavao je udaljenošću od oko desetak kilometara pa su stoga neki od njih povremeno dolazili na bogoslužje u brestovačku pravoslavnu crkvu. Neovisno o nekim nepotpunim podacima u prvim službenim statistikama, one ipak ukazuju da je glavni val doseljavanja čeških kolonista počeo u zadnjoj četvrtini 19. st. Na to ukazuje i nešto kasnija statistika u kojoj se navodi da se u Hrvatsku između 1876. i 1880. doselilo oko 12 500 Čeha.<sup>277</sup>

<sup>274</sup> Milovan, ZORIČIĆ, *Statistische Skizze der Königreiche Kroatien und Slavonien*, Zagreb, 1885., *Viestnik kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu*, knjiga II, Zagreb, 1900.; *Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900.*, Zagreb, 1902.

<sup>275</sup> Mijo, ETTINGER, Zaista vrlo poučno, *Katolički list*, br. 5-7., 1901.

<sup>276</sup> JOVANOVIĆ J. P., Česi u Slavoniji i Hrvatskoj, *Javor*, god. XVIII, br. 30, 1891., 474-477.

<sup>277</sup> AUERHAN, 1921., 17.



O brojčanim podacima doseljenih Čeha bavio se i Rudolf Turčin<sup>278</sup>. Iako je koristio iste izvore kao i Auerhan, njihovi su se brojčani podatci negdje neznatno razlikovali za razdoblje oko sredine 19. st., ali samo zato jer je Turčin koristio i neke brojčane podatke izvan Požeške županije i Križevačke i Đurđevačke pukovnije. Ipak i on iznosi velik porast pridošlih Čeha od 70-ih godina 19. st. što je potvrđeno u službenom popisu stanovništva iz 1880. koji je stanovnike bilježio po materinskom jeziku. Raniji popisi koristili su vjersku pripadnost pa ti podatci nisu bili vjerodostojni za određivanje nacionalne pripadnosti.

Turčin je posebno analizirao i razne druge brojčane podatke iz službene statistike za 1900. i 1910. i napravio usporedbe iz raznih podataka između dva popisa, a odnose se na veća sela u kojim su u većem broju živjeli Česi. Usporedio je prilike u Končanici i Brestovcu, naveo podatke o tamošnjoj smrtnosti, pri čemu je ona bila najveća za djecu do prve godine života (18, 6 %), ali je ipak u tom razdoblju u tim selima bio prirast stanovnika; u Končanici oko 32, a u Brestovcu 24 promila.<sup>279</sup> Za detaljniju analizu prilika u tim selima zanimljivi su i brojčani podatci o stočnom fondu koji danas nisu dovoljno korišteni za pisanje oglednih radova radi usporedbe sa stanjem tog fonda u današnje vrijeme. Noviji rad koji obrađuje pitanje emigracije i reemigracije Čeha napisao je Jaroslav Vaculík.<sup>280</sup> U skraćenom prikazu autor se nije bavio pitanjem odakle su došli češki doseljenici niti pozadinu emigracije, već je više naznačio njihov kulturni rad u novoj sredini. Težište njegova opisa vezano je za prvu polovinu 20. st. i navodi sva važna zbivanja iz života i rada pripadnika češke nacionalnosti.

## 2. Odakle su se doselile češke obitelji

Pitanje odakle su se doselile češke obitelji na hrvatska područja do danas nije dovoljno istraženo. Razloga ima više, ali je najvažniji to što se tim pitanjem nisu previše bavili češki istraživači. Njima to u vrijeme postojanja Austro-Ugarske nije bilo predmetom istraživanja; bila je to imigracija pa su se više zanimali za emigracije izvan prostora postojeće države, posebno prema Americi. Ujedno češki istraživači su svoje podatke o tom pitanju tražili iz izvora u koloniziranim područjima, izostavljajući istraživanje tog pitanja u matičnoj zemlji. Češki istraživači su već tada po tom pitanju i na ovdašnjim prostorima nailazili na niz nepoznanica. Mnoge obitelji, posebno one koje su se doselile u prvoj polovini 19. st., nisu više znale odakle

<sup>278</sup> Rudolf, TURČIN, *Čechoslováci v byvalém Chorvatsku – Slavonii*, Praha, 1937.

<sup>279</sup> TURČIN, 1937., n. dj., 182-185.

<sup>280</sup> Jaroslav, VACULÍK, Emigracija Čeha u Hrvatsku i njihova poslijeratna reemigracija. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački rad u Bjelovaru*, br. 2., 2008., 117-124. Vaculík je objavio više radova u kojima se bavio pitanjem češkog iseljništva. Jedan od takvih je *Geneza českých minorit v cizině a jejich geografické rozmístění*. U: *Sborník Pedagogický fakulty Masarykovy university v Brně, rada společenských věd*, č. 20, Brno, 2004.





Karta 1. Češka i njene administrativne jedinice iz druge polovine 20. stoljeća

su došli njihovi predci. Ovdje je već živjela za neke obitelji četvrta generacija doseljenika, pa ukoliko obitelji nisu sačuvali neki dokument o mjestu dolaska svojih predaka, takvi su podatci pali u zaborav. Na ova pitanja najviše odgovora trebale bi dati matične knjige vjenčanih i umrlih jer bi u njima trebali biti podatci o mjestu rođenja mladenaca i mjestu rođenja pokojnika. Na osnovi njih prikupilo se puno odgovora o pojedinim obiteljima, ali ni ovdje se nije mogao naći odgovor na sva pitanja jer u matičnim knjigama ima dosta nepotpunih podataka. Često se kao naziv mjesta rođenja navodi podatak da je netko rođen u Češkoj, Moravskoj ili Šleskoj. Takvi podatci nisu dostatni pa su oni samo djelomično upotrebljivi. Kod nekih crkvenih župa, približno oko jedne četvrtine upisanih, nemaju potpune podatke. Više potpunih podataka ima u završnim desetljećima 19. st., a manje oko njegove sredine i ranije. U mnogim slučajevima to je ovisilo i o svećenicima koji su unosili takve podatke jer su neki smatrali da su ti podatci manje važni ili obitelj nije znala podatak o mjestu rođenja pokojnika. Veći je propust ako te podatke nisu znali bračni parovi koji su sklapali brakove.

Među potpunim podacima ima i takvih koji također zadaju problem jer su mnoga naselja pisana njemačkim nazivima, ona starija i goticom, nečitko napisana pa je ponekad teško odgonetnuti o kojem se naselju radi jer to naselje danas nosi drugi naziv, dok su neka manja

naselja nestala ili su se uklopila u sastav nekog susjednog sela ili grada. Čini se da se odgovor o korijenima svih čeških obitelji nikada neće naći. Djelomično je tome doprinijela činjenica da se dugo vremena zanemarilo to pitanje ili se o tome nije dostatno pisalo. Tek u novije vrijeme, kada se kod mnogih obitelji pojavio veći interes za rodoslovlje njihovih obitelji, traže se ponovo odgovori na takva pitanja. Danas veliku ispomoć u tom istraživanju daje internet na kojem je moguće naći mnoge podatke iz matičnih knjiga kod nas, ali i u Češkoj. Ranije zanemarivanje tog pitanja otvorilo je prostor iznošenju niza netočnih podataka koji ne samo da zbunjuju nego i iskrivljuju povijest češke manjine. Danas je moguće zaključiti da su se Česi naseljavali na hrvatska područja sa svih prostora današnje Češke, ali ne jednoliko, što se može potkrijepiti konkretnim pokazateljima iz matičnih knjiga, iz podataka rubrika koje imaju sve podatke. Nekada se često koristila informacija da su neke obitelji došle s područja Sudeta,<sup>281</sup> iako je upravo s područja zapadne Češke (dio Sudeta) bilo najmanje doseljenih Čeha. Danas se opet često može čuti da su Česi došli pretežno iz Moravske, ali ni to nije točno.<sup>282</sup> Iako se Auherhan nije posebno bavio time odakle su se najviše doseljavale češke obitelji, ipak je naveo jedan zapis na osnovi kojega je zatim označio prostor odakle su najviše dolazili mnogi doseljenici. To je pisana molba Češke besede iz Daruvara u kojoj su doseljenici tražili od njega da se založi za izdavanje domovnice za 282 Čeha iz daruvarskog područja. Od toga broja 215 je bilo Čeha iz Češke, i to 195 iz istočne polovine Češke (istočno od Vltave i Labe). Prema istom popisu najviše su bili zastupljeni kotari Litomyšl (27), Pardubice (23), Ledec (10), Český Brod (9), Kolin i Nový Bydžov (po 8), Kutna Hora (7), Vysoké Myto, Chrudím, Časlav, Poděbrady

<sup>281</sup> U matičnim knjigama nije korišten naziv Sudeti. On se više koristio u usmenom obliku u vrijeme Drugog svjetskog rata i nakon njega jer su mnogi ovdašnji Česi, koji su zadržali čehoslovačko državljanstvo, smatrani građanima Protektorata Češke i Moravske i bili pod njemačkom zaštitom. U skladu s njemačkom politikom u češkim sredinama u Hrvatskoj otvarane su škole s nastavnim njemačkim jezikom, iako školska djeca nisu poznavala njemački jezik. Budući da oni nisu znali ime mjesta iz kojih su došli njihovi predci, počelo se za takve navoditi (govoriti) da su došli iz Sudeta, graničnog prostora ranije Čehoslovačke, gdje je živjela znatna njemačka nacionalna manjina.

<sup>282</sup> Do te greške dolazi uglavnom zbog toga što na području južne Moravske, oko mjesta Jiříce, Miroslavi – Mišovice, živi znatna kolonija hrvatskih Čeha, reemigranata i njihovih potomaka, koji su se tamo naselili u razdoblju između 1945. i 1949. Oni su još i danas u kontaktu sa svojom rodbinom u Hrvatskoj i čak prednjače u obilježavanju nekih povijesnih događaja više od današnjih hrvatskih Čeha. Primjerice, obilježavaju borbeni put Čehoslovačke brigade. Ta se brigada u Drugom svjetskom ratu na prostoru Hrvatske priključila antifašističkoj borbi jer se njeni pripadnici nisu mogli pomiriti sa sudbinom Čeha koji su živjeli u okupiranom Protektoratu Češke i Moravske. Svake godine na dan osnivanja ove brigade u nekom mjestu u Češkoj se na svečani način obilježava dan kada je osnovana ova vojna jedinica. Činjenica je da su hrvatski Česi nakon završetka rata bili pozvani da se vrate u Čehoslovačku, ne znajući da će biti mnogi naseljeni u domaćinstva njemačkih obitelji koje su ih morale napustiti. Nijedna se takva češka obitelj nakon reemigracije nije naselila u sela svojih predaka. U cjelini bio je to tragičan događaj o kojem je pisao i autor ovog teksta u knjizi: *Reemigrace Čechů z Chorvatska 1945 – 1949.*, Jednota, Daruvar, 2010.

(po 6).<sup>283</sup> Auerhanov podatak bi trebao biti jedan od glavnih putokaza prema prostoru odakle se doseljavala većina čeških obitelji na šira daruvarska područja, ali to ne isključuje i podatke da su dolazili i iz drugih područja današnje Češke.

Od novijih radova koji su objedinili mnoge ranije radove o kolonizaciji Čeha dao je u svojoj knjizi Dragutin Mirković<sup>284</sup> koji je brojne objavljene radove čeških istraživača proširio i nekim svojim istraživanjima koje je obavio na daruvarskom području. On je kod određivanja prostora odakle su se doselili Česi, uz Auerhanove koristio i Turčinove zapise pa je naveo i zemljopisna područja iz kojih su dolazili Česi. Za bjelovarsko-daruvarska područja to su sjeveroistočna i južna Češka, dok su iz Moravske dolazili iz dijela sjevernomoravskog kraja te zapadnih i istočnih prostora južnomoravskog kraja. Njegova je studija dosad najbolji novi rad, sinteza za pitanje kolonizacije Čeha na hrvatska područja.<sup>285</sup> Njegove podatke potvrđuju i neki noviji radovi objavljeni u zadnjih pola stoljeća. To su uglavnom knjige koje obrađuju povijest nekih gradova ili sela s prostora današnje Požeško-slavonske i Bjelovarsko-bilogorske županije. I tu ima razlike kod pristupa pojedinih opisa. Dok su se neki zadovoljili općenitim prikazima kotarskih mjesta iz kojih su došle neke obitelji, drugi su bili precizniji i navodili su i sela ili crkvene župe iz kojih su došli. Na području Križevačko-bjelovarske županije, čiji je prostor do 1871. bio u sastavu Vojne krajine, najviše Čeha bilo je na bjelovarskom, garešničkom, grubišnopoljskom i čazmanskom području. Prema zapisima, na područje Bjelovara doselio se jedan broj Čeha i prije nastanka Ivanovog Sela kod Grubišnog Polja, osnovanog 1826., i često navođeno kao najstarije seosko naselje u Hrvatskoj. Detaljan prikaz na tim prostorima dao je Miroslav Kržak<sup>286</sup> koji navodi da su naselje Novi Ivanovčani naselili Česi 1791./1792., dok

<sup>283</sup> AUERHAN, 1930., 75. Autor ovog teksta napravio je u pisanom obliku ispis s područja nekadašnje Grubišnopoljske Rimokatoličke župe i registrirao 810 pripadnika češke nacionalnosti sa svim podacima vezanim za porijeklo te 1444 takvih s područja nekadašnje Rimokatoličke župe Daruvar pod koju su nekad spadale i župne crkve u Siraču, Dežanovcu, Đulovcu i Končanici. Neke od prezimena u tim popisima se ponavljaju jer je ponekad za neku osobu istog prezimena navedeno mjesto rođenja, negdje mjesna župa, a negdje najbliže veće mjesto. Također treba imati u vidu da negdje ljudi istog prezimena nisu morali biti u rodbinskim vezama. Iz ovih zapisanih podataka moguće je zaključiti da je, prema autorovoj slobodnoj procjeni, od navedenih prezimena do danas ostala oko jedna desetina. Mnoge su porodice tijekom vremena emigrirale u prekoceanske zemlje, neke su se vratile u vrijeme reemigracije, a ima i sve više onih koji su izumrli jer nisu imali muških potomaka.

<sup>284</sup> Dragutin, MIRKOVIĆ, *Govori Čeha u Slavoniji (Daruvar i okolina)*, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Beograd, 1968.

<sup>285</sup> MIRKOVIĆ, 1968., n. dj., 61-62. Ovaj zemljopisni prikaz se razlikuje od današnjih regionalnih podjela pa i to dovodi do nekih nedoumica. Mirković je i Moravsku podijelio na tri zemljopisna dijela, a kasnije su istočni i zapadni prostori objedinjeni u jugomoravski kraj.

<sup>286</sup> Miroslav, KRŽAK, *Nastanak i razvoj prvih čeških naselja na današnjem području grada Bjelovara s posebnim osvrtom na Nove Plavnice. Přehled, Jednota, Daruvar, 1977., 1-67.*

su najstariji podatci o Česima u Novim Plavnicama iz 1827., a Milinovaca iz 1828. godine.<sup>287</sup> Prema Kržakovim podacima zasnovanima na matičnim knjigama i dokumentima, doseljeni Česi bili su uglavnom iz istočnočeških prostora. O vezama između Čeha u Novim Plavnicama i Ivanovom Selu ukazuje i podatak da je većina doseljenih obitelji u ova sela došla iz okolice Chrudima. I nakon nastanka ovih naselja doseljene obitelji su zadržale međusobne kontakte, iako su bile udaljene oko 50 kilometara. O tom doseljenu Kržak je podastrio i jednu molbu čeških obitelji iz Feričanaca kamo se veći broj Čeha naselio nešto ranije na Pejačevićeve posjede. Nezadovoljni svojim položajem oni su nakon kraćeg boravka tražili od vojnih vlasti u Krajini da im se dopusti naseljavanje na područje Vojne krajine. Budući da im je to bilo odobreno, oni su jednim dijelom došli u Nove Plavnice, neki na prostor Presada (Ivanovog Sela), a manji dio u Velike Zdenice.

O prisutnosti Čeha na širem prostoru Bjelovara i okolice pisao je i Josip Buturac<sup>288</sup> spominjući u drugoj polovini 18. st. dolazak u Bjelovar crkvenog reda pijarista, zaslužnih za razvoj tamošnjeg školstva. Među njima bila su i dvojica Čeha, braća Diviš.<sup>289</sup> Buturac je u svom zapisu naveo prezimena svih stanovnika Bjelovara i sela bjelovarske župe za razdoblje 1824.–1835. te prezimena doseljenika u Bjelovar u razdoblju 1835.–1877. U njemu se navode sve katoličke obitelji, a među njima su i brojne obitelji češkog prezimena.<sup>290</sup> U Rovišće, smješteno 12 km zapadno od Bjelovara, doselilo se kasnije također više čeških obitelji, uglavnom u posljednja dva desetljeća 19. st. Ovdje je Josip Buturac,<sup>291</sup> uz navode prezimena, naveo i odakle su došle pojedine obitelji i godinu dolaska. Zanimljivo je da su sve navedene pridošle porodice došle iz Moravske; posebno ih je mnogo došlo iz Stražnica i Šlapanica.<sup>292</sup> Više informacija o Česima u selima na širem bjelovarskom prostoru dao je i Josip Matušek.<sup>293</sup>

Na području kotara Čazme također su bile u nekoliko sela razasute obitelji češke nacio-

<sup>287</sup> KRŽAK, 1977., n. dj., 3. Nove Plavnice i Milinovci nastali su u vrijeme kao i Ivanovo Selo kod Grubišnog Polja. O nekim njihovim međusobnim vezama svjedoči i nekoliko međusobno sklopljenih brakova.

<sup>288</sup> Josip, BUTURAC, *Povijest rimokatoličke crkve Bjelovar*, Bjelovar, 1970.

<sup>289</sup> Vidi: Željko, KARAULA, *Moderna povijest Bjelovara 1871.–2010.*, Bjelovar-Zagreb, 2012., 226-227.

<sup>290</sup> BUTURAC, 1970., n. dj. 21-29. Postoji mogućnost da je među njima bilo i slovačkih obitelji, ali se to prema prezimenima ne može uvijek precizno odrediti.

<sup>291</sup> Josip, BUTURAC, *Rkt. župa Rovišće*, Rovišće, 1975.

<sup>292</sup> BUTURAC, 1975., n. dj., 75-88. Zanimljiv je Buturčev podatak da je 1953. Rovišće imalo 984 stanovnika, od toga 173 Čeha, a u zagradi napisano – po podrijetlu – što ukazuje na uznapređovali proces asimilacije.

<sup>293</sup> Josip, MATUŠEK, *200 godina zajedno*, Daruvar, 1991. Autor je u svom opisu proširio prostor u koji su se useljavali Česi na cijelo ranije područje Varaždinskog generalat, što je dijelom izvan prostora današnje Bjelovarske-bilogorske županije. Podatke odakle su se selile češke obitelji koristio je iz već ranije objavljenih radova, ali ih je dopunio opisom o doprinosu mnogih pojedinaca češke nacionalnosti na kulturnom i gospodarskom polju.

nalnosti. Podatak da je u njemu 1900. živio 1 751 Čeh, ukazuje da se radi o znatnom njihovom broju. U tadašnjem čazmanskome kotaru, u općini Dubrava, živjelo je 875 Čeha, uglavnom doseljenih iz Moravske.<sup>294</sup> Prema mjestu rođenja najviše rođenih bilo je iz južne Moravske (Kyjov, Hodonin, Hustopeči, Prostějov, Vranov, Výškov, Slavkov...). Doseljavanje Čeha iz Moravske u razdoblju 1870.–1885. spomenuo je i Ljudevit Šustek.<sup>295</sup> Garešničko područje, koje je bilo u sastavu Križevačko-bjelovarske županije, također su naselile češke obitelji. Najveća kolonija Čeha bila je u Hercegovcu. O njima je vrijedne podatke napisao Otto Sobotka.<sup>296</sup> Oni se poklapaju s ranijim Auerhanovim podatcima o tome odakle je došao najveći broj čeških porodica u ovo selo. Sobotka navodi da su se Česi u Hercegovac naselili najviše iz Češko-moravske visočine (visoravni), iz područja Chrudima, Vysokog Mýta, Litomyšla, Polička, Skuteča, Proseča, Hlinska a Chocna. Ukazao je da su to uglavnom područja s „češke strane“ dok se s „moravske strane“ nije u Hercegovac nitko doselio, iznimno neke porodice u okolna sela.<sup>297</sup> Podatci za Hercegovac su dosta pouzdani jer su Česi ovo selo počeli naseljavati u većom broju u zadnja dva desetljeća 19. st. pa se o tome sačuvalo više pismenih i usmenih podataka, ali je bilo i živih sudionika tih zbivanja. Kratak osvrt na kolonizaciju Hercegovca, koristeći se već objavljenim radovima, dala je i Sylvija Sitta.<sup>298</sup> Za područje Hercegovca, s navodima mjesta odakle su došli Česi, u knjizi Josipa Matuška navodi se još jedan izvor pod nazivom Popis čehoslovačkih i jugoslavenskih državljana u Hercegovcu iz 1936., ali bez navođenja imena obitelji, iako su oni bili u izvorniku upisani.<sup>299</sup> Od oko četrdeset navedenih mjesta najviše obitelji došlo je iz Litomyšla (38), Vysokog Mýta (16), Zábřeha (13), Chrudima (9), Kyjova (8), Polička (8), Pardubica (7), Lauškrouna (6), Kostelec nad Černými lesy (6) Piseka (5), Hradec Králové (4), Kouřim (4)... Sve su to područja koja gravitiraju prema istočnočeškim područjima i graničnim rubnim dijelovima srednočeških, južnočeških i sjevernomoravskih područja, a navodi se i Kyjov koji je iz južnomoravskog područja. Ovi podatci nisu potpuni jer se ne zna o kojim se obiteljima radi i odnose li se i na okolna hercegovska sela. Osim toga navode se uglavnom općinska mjesta iz kojih su te obitelji došle. Posebno se uočava velik broj čeških obitelji iz sela koja su došla od Litomyšla (38).<sup>300</sup> Više podataka o doseljenim češkim obiteljima

<sup>294</sup> Matična knjiga umrlih 1895.–1912., Župa Dubrava.

<sup>295</sup> Ljudevit, ŠUSTEK, *Dubrava u povijesti i njegova okolina*, Dubrava, 1994., 108.

<sup>296</sup> Otto, SOBOTKA, *Věrní v boji – věrní v práci*, Brno, 1948., 34–36.

<sup>297</sup> Prostor današnje Češke u prošlosti je doživio više administrativnih promjena koji se danas bitno razlikuju po nazivima. Ranije je postojao istočnočeški kraj, a istočno od njega bio je sjeveromoravski kraj. Time se rabio i pojam Češko-moravska visočina (visorovan). Danas se umjesto ranijih naziva koriste Hradeckrálovský kraj, Hradeckrálovský kraj, Olomoucký kraj...

<sup>298</sup> Sylvija, SITTA, *Česi u Hercegovcu*, Bjelovar-Hercegovac, 1999., 8–11.

<sup>299</sup> Josip, MATUŠEK, *Česi u Hrvatskoj*, Daruvar, 1996., 44–45.

<sup>300</sup> O Česima u Hercegovcu brojne podatke doznajemo i iz knjige Mate BOŽIČEVIĆA, *Od Garića*



nalazimo za Velike i Male Zdence jer se uz obitelj navode i naselja iz kojih su došle pojedine obitelji.<sup>301</sup> Glavnina podataka korištena je na osnovi jednog zapisa učiteljice Slave Žuković Macha iz 1946. godine skupljajući ih na osnovi usmenih izjava čeških obitelji u Velikim Zdencima.<sup>302</sup> Mnoga su vjerojatno točna jer je i ovdje glavnina doseljenika došla u zadnja dva desetljeća 19. st. pa je još bilo živih doseljenika koji su se rodili u Češkoj. Ipak se kod nekih obitelji, vjerojatno onih koje su se ranije doselile, navodi samo prvo veće susjedno mjesto u blizini sela iz kojeg je došla neka obitelj. Među takvima su Hradec Kralove, Pardubice, Prusice, Vysoké Mýto, Litomyšl, Kutna Hora, Český Brod. To je također prostor odakle su došli većinom Česi i u Hercegovac, što je detektirao ranije Auerhan.

Na području kotara Grubišno Polje živjelo je 1900. godine 2067 Čeha. Iako su živjeli u više mjesta ovog područja (Ivanovo Selo, Donja Rašenica, Poljani, Grubišno Polje, Mali Zdenci, Orlovac, Treglava, Rastovac, Munije, Turčević Polje...), o tom se prostoru nije dovoljno pisalo, izuzev o Ivanovom Selu, osnovanom 1826. godine.<sup>303</sup> Taj je propust u posljednje vrijeme ispravio Filip Škiljan koji se ograničio samo na grubišnopoljski prostor i prvi je napisao jedan rad gdje je dao cjelovit prikaz dolaska Čeha na ta područja i zatim slijedio kretanje broja njegovih stanovnika kroz službene statistike.<sup>304</sup> Iako je Škiljan u opisu često izlazio iz grubišnopoljskog prostora, ipak to ne umanjuje vrijednost njegova rada.<sup>305</sup>

O naseljavanju Čeha na grubišnopoljsko područje moguće je razlikovati dvije najvažnije

---

*do Ilove i Česme (monografski prikaz o narodnim, vjerskim, prosvjetnim, gospodarskim i higijenskim prilikama u srezu garešničkom), Garešnica, 1938.*

<sup>301</sup> *Veliki i Mali Zdenci, Prilozi za historiju sela*, Daruvar, 1977. Velike Zdence od Malih Zdenaca dijeli put Bjelovar – Daruvar, ali i u prošlosti taj ih je put dijelio jer su jedni spadali pod križevačku, a drugi pod Đurdevačku pukovnicu. Kasnije, nakon ukidanja Vojne krajine, Veliki Zdenci spadaju pod kotar Garešnicu, a Mali Zdenci pod kotar Grubišno Polje. I u crkvenom pitanju Veliki Zdenci su spadali pod crkvenu župu Hercegovac, a Mali Zdenci pod župu Grubišno Polje. Administrativnih podjela bilo je i kasnije.

<sup>302</sup> Naseljavanje Velikih Zdenaca. U: *Veliki i Mali Zdenci*, 1977., n. dj., 88-101.

<sup>303</sup> Razlog je tome što se ovdje nije u dovoljnoj mjeri organizirao kulturni i prosvjetni život, iako brojčani podatci govore o znatnoj brojčanoj prisutnosti Čeha. Na to navodi i podatak da je to jedini kotar na ovim prostorima na kojem između dva svjetska rata nije bila otvorena nijedna škola na materinskom jeziku za pripadnike češke manjine.

<sup>304</sup> Filip, ŠKILJAN, Identitet pripadnika češke nacionalne manjine na području Grubišnog Polja. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 10., 2017., 265-293.

<sup>305</sup> Škiljanov terenski rad na grubišnopoljskom prostoru i mnogi njegovi razgovori s pripadnicima češke nacionalnosti su zanimljivi, iako poneki odgovori ispitanika nisu bili zasnovani na povijesnim činjenicama. Ipak i oni imaju svoju težinu jer ukazuju da se svi tako dobiveni podatci iz razgovora moraju naknadno provjeravati, pogotovo ako ih je dala sedma ili osma generacija doseljenika. Jednako se također zamjećuje da su neki ispitanici neke navodne usmene predaje pročitali u nekim novinama ili knjigama koje su tiskane u posljednjih pola stoljeća.

struje, onu iz 1826. kada je nastalo Ivanovo Selo i mlađu struju u razdoblju od 1875. do 1900. Manjih migracija bilo je i između navedenih međurazdoblja. Jedna se odnosi, zbog prenapučenosti, na odlazak Čeha iz Ivanovog Sela u susjedna sela (Donja Rašenica, Treglava, Rastavac, Turčević Polje...), a druga na postupni pojedinačni dolazak novih čeških obitelji na grubišno-poljsko područje s područja Česke i Moravske. Za Ivanovo Selo, koje je nastalo 1826., utvrdilo se da je najviše bilo doseljenih obitelji iz područja Chrudima (29), Novog Bydžova (19) i Mlade Boleslavy (12).<sup>306</sup> To su srednjočeška i istočnočeška područja, ali je među doseljenicima bilo i nekoliko porodica iz zapadnočeških područja, iako to nije prostor s kojeg su masovno dolazile češke obitelji prema hrvatskim zemljama.

Podatci o mjestu iz kojih su došle pojedine obitelji u Male Zdence i susjedni Orlovac rpljeni su iz matičnih knjiga i preko jednog upitnika koji su 70-ih godina popunile češke obitelji kada se pisala knjiga o Velikim i Malim Zdencima.<sup>307</sup> Za ostala mjesta grubišnopoljskog kotara (Grubišno Polje, Poljani, Donja Rašenica, Treglava, Rastovac i Turčević Polje) podatci su vadeni iz matičnih knjiga, iako oni nisu za sve obitelji potpuni jer se negdje kao mjesto rođenja navodi samo Češka ili Moravska. Kod obitelji s potpunim podacima najčešće se javljaju mjesta Žiželice, Hlinsko, Chrudím, Nová Ves, Tabor, Světla, Stříbrná Skalice, Kolinec, Maletice, Kolin, Vranovice... I ovdje je vidljivo da je najviše čeških obitelji došlo iz istočnočeških, zatim srednjočeških, južnočeških i sjevernomoravskih prostora i manji broj iz južnomoravskih i zapadnočeških krajeva.<sup>308</sup>

### 3. Kolonizacija daruvarskih prostora

Daruvarska su područja nakon oslobođanja od 1745. godine bila administrativno u sastavu Požeške županije. Zbog ranije prošlosti bila su slabo nastanjena i zato je trebalo dosta vremena da se u njima naseli novo stanovništvo koje je trebalo gospodarski oživjeti prostore zapadne Slavonije. Veliki doprinos tom napretku pripada plemićkoj porodici Janković koja je unaprijedila gospodarske prilike na cijelom daruvarsko-pakračkom području. Da bi u tome uspjeli, pozivali su na svoje posjede stanovnike iz prenapučenih prostora Monarhije dajući im mnoga obećanja od kojih mnoga kasnije nisu ispunili. Pozivu su se odazvali mnogi stranci, među kojima je najviše bilo Mađara, Nijemaca, Mađara, Čeha i Talijana, ali i Hrvata iz napučenih područja Hrvatske ili obitelji iz susjednih turskih okupiranih prostora.

<sup>306</sup> Vjenceslav, HEROUT, Nastanak Ivanovog Sela, *Ivanovo Selo, prošlost posuta trnjem i suzama*, Ivanovo Selo, 1996., 22-56.

<sup>307</sup> Václav, HEROUT, Stěhování Čechů do Malých Zdenců a Orlovce (Doseľovanie Čeha u Male Zdence i Orlovac). *Veliki i Mali Zdenci*, Daruvar, 1977., 59-63

<sup>308</sup> Državni arhiv u Bjelovaru (HR-DABJ), Matične knjige umrlih Rimokatoličke župe Grubišno Polje (1858 – 1947); Matična knjiga vjenčanih RKŽ Grubišno Polje 1858.–1946.



Prva veća kolonija Čeha nastala je 1826. u Končanici i jednim dijelom u Brestovcu. Iako je njihov dolazak za obitelj Janković bio dobrodošao, ipak su doseljenici imali problem kod crkvenih vlasti pa je u taj spor bio uvučen i ban Jelačić. U popisu mještana u molbi Jelačiću nalaze se uz imena muškaraca i naziv sela, crkvene župe i okružja iz kojih su došli. Najviše ih je za Končanicu bilo od Pardubica, Lány, Nové Vesi, Smířice, Slavikova..., dok se za muškarce iz Brestovca navode Hradec Kralove, Bydžov i Chrudím.<sup>309</sup> U Brestovcu su bili iz istočnočehskih prostora, dok u Končanici ima i onih koji su došli iz srednjočehskih i južnočehskih područja, a ima ih i s prostora Moravske i Slovačke.<sup>310</sup> Na daruvarska područja nakon prvog slabijeg vala migracije Česi su se većim dijelom počeli naseljavati od prvog desetljeća druge polovine 19. st., što je nešto ranije od drugog vala na prostor Vojne krajine koja je ukinuta 1871. Na prostoru civilne Slavonije počela se ranije primjenjivati i carska naredba od 29. prosinca 1858. koja je bila objavljena u češkim službenim novinama i koja je davala poticaj za unutrašnju kolonizaciju.<sup>311</sup> Niti u ovom drugom valu nisu se Česi u većem broju useljavali u trgovište Daruvar koje još u vrijeme prvog službenog popisa stanovnika 1857. brojio samo 607 stanovnika pa je bio manji po broju stanovnika od Brestovca i Končanice.<sup>312</sup> Česi su se više useljavali u Donji Daruvar koji je postao predgrađe Daruvara, zatim u obližnje Doljane i Gornji Daruvar. Više Čeha uselilo se u Dežanovac i neka susjedna sela koja su spadala pod daruvarski kotar.<sup>313</sup> Godine 1855., tri kilometra od Daruvara osnovano je na poticaj Julija Jankovića Ljudevitino Selo (Lipovac) sa 25 doseljenih čeških obitelji.<sup>314</sup> Za navedena prigradska daruvarska sela moguće

<sup>309</sup> Vjenceslav, HEROUT, Přistěhování Čechů..., 37-62

<sup>310</sup> Među kolonistima bilo je na cijelom prostoru iz naslova i slovačkih obitelji, ali nisu zasebno u statistikama iskazivani, izuzev u nazivu Čehoslovaci. Oni su ovdje bili u velikoj manjini pa su se mnoge takve obitelji „čehizirale“ čemu je pripomogla i njihova katolička vjera. Slovaka je bilo u znatno većem broju u istočnoj Slavoniji, mnogi su bili evangelici što im je pripomoglo da sačuvaju svoj nacionalni identitet.

<sup>311</sup> *Jugoslavšti Čehoslováci*, 13, 1936., 1. U službenom proglašenju se navodi da sve površine u Slavoniji i Hrvatskoj koje su bile pod leđinom mogu se nastaniti uz dobivanje brojnih povlastica. Takva novoosnovana sela bila bi oslobođena plaćanja poreza na zemlju i drugih nameta za šest godina, u prvih 15 godina kolonisti ne bi morali plaćati porez na izgrađene kuće niti porez na zaradu, neće morati graditi putove i mostove izvan prostora svoga sela, niti platiti biljegu iz ugovora, koje se odnosi na njihovo udomljavanje. Zatim bi se novi stanovnici sela na 10 godina oslobodili obveze stalnog udomljenja vojske, osim u iznimnim prilikama.

<sup>312</sup> Dragutin, FELETAR, Petar, FELETAR, Depopulacija i promjene u prostornom rasporedu stanovništva na području bjelovarsko-bilogorske županije od 1857. do 2001. godine. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 2., 2008., 61-115. Radi usporedbe, Daruvar je 1857. imao 616 stanovnika, a Grubišno Polje 970 stanovnika.

<sup>313</sup> O povijesti dežanovačkog kraja pisao je: Karlo, BLAHA, *Dežanovac*, Logos d.o.o., Daruvar, 2009.

<sup>314</sup> Vjenceslav, HEROUT, Selo koje se rađalo u mukama, *Zbornik Janković*, br. 3., 2019., 157-181. U njoj se nalazi i popis svih obitelji s podatcima odakle su se doselile.



Karta 2. Prikaz hrvatskih područja u kojem su se doselile češke obitelji.

je reći da su njegovi češki doseljenici došli iz istih prostora kao i Česi ostalih daruvarskih područja: istočne Češke, dijelova srednje i južne Češke te prostora južnomoravskog i sjevernomoravskog kraja koja graniče s istočnočeškim i južnočeškim krajem.<sup>315</sup>

#### 4. Požeško-pakrački prostor

Česi su se naselili i na području Požege i njegove okolice te u pakračkoj okolici uglavnom tijekom druge polovine 19. st. Vrijedne podatke za požeške Čehi i o mjestu iz kojeg su došli dao je Josip Buturac koristeći se podacima iz matičnih knjiga.<sup>316</sup> Prema njegovom pisanju Česi su se u Požegu i okolicu najviše počeli useljavati nakon 1880. godine. Dolazili su sa svih

<sup>315</sup> Prema današnjoj administrativnoj podjeli istočnočeški kraj podijeljen je na Kralové- Hradecký i Pardubický kraj, dio sjevernomoravskog kraja odakle je došao veći broj Čeha se zove Olomoucký, a istočni njegov dio Moravskoslezský kraj, dok su srednja Češka i južna Češka zadržale ime. Istočno od njih se nalazi kraj Vysočina. Na ranijem južnomoravskom području jedan dio zadržao je naziv jihomoravski kraj, a manji dio zlínski kraj. Izvor: *Česko Ottův historický atlas*, Ottovo nakladatelství, s.r.o. Praha: Praha, 2015., 347-348.

<sup>316</sup> Josip, BUTURAC, *Stanovništvo Požege i okolice 1700 – 1950.*, Zagreb, 2004.

prostora današnje Češke, ali u Kaptolu gdje živi veća kolonija čeških doseljenika najviše ih je bilo iz zapadne Češke (Domažlice, Klatovy...) i s područja sjevernog dijela južne Moravske (Brno) te zapadno od njih iz današnjeg kraja Vysočine (Jihlava). U selo Bjeliševac dolazili su obitelji iz Valaška, područja istočne Moravske, danas Zlinskog kraja. Iz ovih podataka je vidljivo da je među doseljenicima iz Češke bilo dosta i onih kojih su došli iz moravskih područja, ali je taj broj osjetno manji od onih koji su došli iz čeških prostora. Na pakračkom području najviše se Čeha doselilo u selo Prekopakra koja je nastala kao predgrađe Pakraca. O prošlosti ovog sela pisao je Siniša Njegovan Starek.<sup>317</sup> On je opisao sve okolnosti koje su prethodile kolonizaciji koja se odvijala pretežno u zadnjim desetljećima 19. st. Vrijednost njegova rada je u tome jer je naveo sve doseljene češke obitelji, vrijeme njihova dolaska i odakle su se doselile ne samo u Prekopakru nego i u Pakrac te ostala okolna sela. Vidljivo je da je najviše obitelji došlo iz istočnočeških krajeva (Hradec Králové, Pardubice, Chrudim...), iz srednjočeškog kraja (Kutna Hora, Kolin, Časlav), južnočeškog kraja (Tabor, Písek) te iz sjevernočeškog kraja (Litoměřice). Nekoliko je obitelji došlo iz zapadnočeških krajeva (Klatovy), dok je manji broj preostalih čeških obitelji doselilo iz raznih dijelova Moravske.<sup>318</sup> U novije vrijeme usputno je o kolonizaciji pisala i Vlatka Dugački. Ona se time nije detaljno bavila jer je težište njezine opsežne studije bila povijest češke i slovačke manjine u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)<sup>319</sup>

Zaključno je moguće reći da su se Česi najvećim dijelom selili na prostore zapadne Slavonije i sjeverozapadne Hrvatske s prostora središnje i istočne Češke (Hradeckrálovský a Pardubický kraj). U današnjim nazivima u Češkoj izostavljeni su negdje nazivi „moravski“, ali zbog brojnih ranijih tekstova u kojima se taj naziv koristio, oni su i u ovom tekstu navođeni. Radi boljeg razumijevanja ovog sadržaja velika bi ispodobć trebale biti zemljopisne i povijesne karte.<sup>320</sup> Slično je to s zemljopisnim nazivima zapadna Slavonija i sjeverozapadna Hrvatska.<sup>321</sup> U naznačena hrvatska područja u većem broju doselili su kolonisti iz Češke (Česi), a u nešto manjem iz Moravske pa su u nekim starijim zapisima zapisani kao Moravci ili Moravljani.<sup>322</sup> Iako su oni bili izmiješani sa Česima na cijelom tom prostoru, ipak ih je više bilo zapadnije

<sup>317</sup> Siniša Njegovan, STAREK, *Česi u Pakracu, Prekopakri i Lipiku.*, Pakrac, 2008.

<sup>318</sup> STAREK, 2008., n. dj., 23-36

<sup>319</sup> Vlatka, DUGAČKI, *Svoj svome (Češka i slovačka manjna u međuratnoj Jugoslaviji 1918. –1941.)*, Zagreb, 2013.

<sup>320</sup> Nekadašnji Sjeveromoravski kraj danas čine Olomoucky i Ostravky kraj dok se između čeških prostora južnomoravkog kraja nalazi kraj Vysočina.

<sup>321</sup> Prostor nekadašnje Požeške i Križevačko-bjelovarske županije samo se jednim dijelom poklapa s područjem zapadne Slavonije i sjeverozapadne Hrvatske, a nije istovjetan s današnjim prostorom BBŽ-a i Požeško slavonske županije.

<sup>322</sup> Danas se i za Moravljane koristi naziv Česi. I u Hrvatskoj su napušteni raniji regionalni nazivi kao Slavonci, Dalmatinci i sl.; jedino se više ukorijenio naziv Istrijani.

od Bjelovara i oko Požege. Bilo ih je i na grubišnopoljskom prostoru (Treglava, Donja Rašenica...) i u manjem broju razasutih i na cijelom širem daruvarskom području.

U novije vrijeme o stanovništvu u zapadnoj Slavoniji i kretanju njegova broja od 1857. do 1991. pisali su Ivan Crkvenčić i Ivan Pepeonik.<sup>323</sup> Danas je to većim dijelom područje Požeško-slavonske i dio Bjelovarsko-bilogorske županije. Težište njihova rada su statistički podatci, a prikazani su i odnosi među pripadnicima pojedinih nacionalnosti u pojedinim općinskim središtima zapadne Slavonije. Za pripadnike češke nacionalnosti on je važan jer je moguće pratiti njihov udjel u ukupnom broju stanovnika za pojedine popisne godine u pojedinim općinskim središtima.<sup>324</sup>

## 5. Razlozi kolonizacije

Iz dosad objavljenih radova moguće je zaključiti da je prenapučenost ratarskih prostora u Češkoj bio glavni razlog migracije Čeha. Tadašnji gradovi u prvoj polovini 19. st. još nisu mogli apsorbirati sav višak radne snage na selu pa je migracija bila jedini izlaz iz ratarskih prostora. Već sredinom 19. st. znalo se u Češkoj za nedostatak radne snage na američkim prostorima, ali i o mogućnosti odlaska na hrvatska područja. Za sva putovanja u prekomorske zemlje svaki je iseljenik, uz dozvolu, trebao imati dostatna novčana sredstva za put, a to najsiromašniji nisu imali. Takvi su odlazili na bliža područja, posebno na prostore „ugarskih zemalja“ koji su dugo vremena bili pod turskom vlašću pa su i državne vlasti poticale takvu kolonizaciju. To je podržavao i bečki dvor kojemu je bilo u interesu da gospodarski unaprijedi zaostala područja, ali se time otklonila bojazan vojnih vlasti da bi velik odljev muškaraca izvan državnih granica oslabio obrambenu snagu države.

U novije vrijeme uzrocima migracije bavio se i Jan Rychlík.<sup>325</sup> On je ukazao na prilike u Češkoj i Moravskoj u seoskim sredinama od sredine 18. do sredine 19. st., od kojih su mnoge mogle uzrokovati migracije. On je među seoskim stanovništvom razlikovao one koji su imali posjede i bili u boljem položaju od onih koji ih nisu imali. U prvom redu oni prvi bili su oslobođeni vojne službe, čime je ta obveza prebačena na one najsiromašnije, bezemljaše, uz trajanje vojnog roka od 10 do 14 godina, a u pojedinim slučajevima doživotno. Ovu nepravdu mnogi su htjeli otkloniti migracijom, iako to nije bilo moguće ostvariti bez pristanka vlaste-

<sup>323</sup> Ivan, CRKVENČIĆ, Zlatko, PEPEONIK, *Zapadna Slavonija – razvoj narodnosnog sastava*, Društvena istraživanja, br. 2-3(4-5), 1993., 357-358.

<sup>324</sup> CRKVENČIĆ, PEPEONIK; 1993., n. dj., str. 357-358. Prema tom popisu na prostoru zapadne Slavonije 1900. god. živjelo je 15 934 stanovnika, od kojih 2 501 Čeh (15,7 %), a 1991. god. 49 920, od kojih je bilo 2006 Čeha (5,6 %).

<sup>325</sup> Jan, RYCHLÍK, Sociální a ekonomické předpoklady emigrace českého venkovského obyvatelstva v 19. století. *Přehled, XVIII, 1998, Jednota*, Daruvar, 1998., 3-18.

linskih i državnih vlasti. Rychlík je ukazao i na veliku krizu na selu izazvanu tijekom i nakon Napoleonovih ratova koju je pratila velika inflacija i povećanje davanja i radne obveze (rabote). Ukazao je i na problem dobivanja dozvola za putovanja. Zakonima se zabranjivalo usitnjavanje zemljišnih posjeda pa je seoski posjed nasljeđivao samo jedan član obitelji, dok su ostali bili obeštećeni jednokratnom nasljednom isplatom, nedostatnom za osnivanje novog domaćinstva pa su takvi postali najamnici. Mnogi su, da bi izbjegli vojnu službu, i bez propusnica odlazili (bježali) u ugarski dio Monarhije nadajući se da će izbjeći nadzor od strane vojnih vlasti.

O uzrocima seobe Čeha pisao je i Miroslav Kržak.<sup>326</sup> On je ukazao na prenapučenost Češke (bez Moravske) gdje je 1796. godine živjelo na površini od 52 000 km skoro tri milijuna stanovnika, dok je u Hrvatskoj, Slavoniji s Krajinom, na oko 44 000 km živjelo oko 1 200 000 stanovnika, što je dvostruko manje po kvadratnom kilometru nego u Češkoj. On također navodi zakon da samo jedan član nasljeđuje selište dok su ostali postali najamni radnici na vlastelinskim posjedima ili su se zapošljavali u manufakturama. Niske nadnice, neredovite isplate i kriza nakon Napoleonovih ratova koja je bila prisutna do sredine 19. st. bili su osnovni pokretači prvih migracija.<sup>327</sup> Ovo se stanje nije poboljšalo ni nakon 1848., iako su seljaci postali „slobodni građani“. U vrijeme Bachova apsolutizma (1849.–1860.) ublažene su i zabrane putovanja unutar Monarhije. Nakon 1848. mnoga su vlastelinstva zadržala dio svojih posjeda na kojima su pozivani najamni radnici s kojima su sklapani najamni ugovori, uglavnom nepovoljni za najamnike. Upravo u takvim okolnostima 1855. osnovano je naselje Luisendorf (Ljudevitino Selo) tri kilometra od Daruvara koje su osnovali češki kolonisti uz prethodni pristanak i ugovor s vlastelinstvom Julija Jankovića.<sup>328</sup>

<sup>326</sup> Miroslav, KRŽAK, Nastanak i razvoj prvih českih naselja na današnjem području grada Bjelovara s posebnim osvrtom na Nove Plavnice. *Přehled, X*, Daruvar 1977., 1-67.

<sup>327</sup> KRŽAK, 1977., n. dj., 11.

<sup>328</sup> Vjenceslav, HEROUT, Ljudevit Selo se rađalo u mukama, *Zbornik Janković*, br. 3. U jednom sačuvanom tekstu ugovora vidljivo je da su kolonisti za unajmljenu zemlju morali obavljati mnoge obveze na prostoru nepodijeljenih površina vlastelinstva. Svako nepoštivanje te obveze značilo je da je kolonist izgubio sve ono što je sagradio i sve posjede koje je priskrbio, često krčenjem šuma ili šikara, bez ikakve nadoknade. Na njegovo mjesto je zatim doveden novi kolonist uz sklapanje istog takvog ugovora. O tome da je taj ugovor bio nepovoljan za najmoprimatec dokazuje podatak da su skoro sve prve pridošle obitelji napustile selo i njih su zamijenile druge obitelji od kojih su neke također nakon izvjesnog vremena otišle iz sela. Tek 80-ih godina 19. st. tadašnje su obitelji od novog vlasnika iz obitelji Tűkőry kupili domaćinstva i zemlju koja je bila dotad tretirana kao iznajmljeno vlasništvo. Pod sličnim uvjetima na daruvarskom prostoru nastala su na prijelazu dvaju stoljeća i dva druga nova naselja, Otkopi i Borova Kosa. Početkom 20. st. u jednom sudskom sporu između jednog kolonista i vlastelinstva interes kolonista branio je Mirko Grahovac, kasnije poznati hrvatski političar. Ni to nije pomoglo; spor je izgubljen jer je ugovor bio tako sročten da najmodavac ne može izgubiti. Uz gubitak ranije iznajmljenog domaćinstva najmoprimatec je trebao platiti i visoke sudske troškove koje vjerojatno nije mogao podmiriti pa mu je daljnja sudbina ostala nepoznata.

U najnovije vrijeme pitanju kolonizacije se usputno vraćaju i novi istraživači iz Univerzita Palackog iz Olomouca koji prikupljaju razne aspekte iz života pripadnika češke nacionalne manjine. U jednoj nedavno objavljenoj knjizi voditelj istraživačkog tima Ivo Barteček<sup>329</sup> osvrt se i na neka pitanja kolonizacije, donoseći podatke iz kojih dijelova Češke su došle pojedine obitelji i gdje su se u Hrvatskoj naselile. Iako je koristio već negdje objavljene zapise o tome, ipak je to dalo poticaj i nekim domaćim kulturnim djelatnicima da se uključe u sličan istraživački rad.

O razlozima migracije Čeha ima i drugih podataka. Jedan zapis nalazi se u novije izdanoj knjizi u Češkoj o trima selima kod Litomyšla (Poříčí, Zrnětín i Mladočov) u kojima je opisana njihova prošlost.<sup>330</sup> Autor je naveo, slično ranijem zapisu Auerhana, da se to područje nalazi između Istočnočeške tabule (table) i Čěškomoravske visoravni. U njoj se navodi da je „... 1881. godine iselilo mnogo ljudi iz područja Litomyšla u Hrvatsku. Među njima bili su Petar Bartoš sa šestero djece i František Pechanec, obojica iz Poříčí i Jan Lenoch iz Mladočova...“ (Kučera, 62, 2003).<sup>331</sup>

Iako autor nije naveo uzroke ove masovne seobe, iz opisa se vidi da život na tim prostorima nije bio idiličan. Na tom se području, kod Hradce Kralovog, 1866. odigrala presudna bitka u kojoj je pruska vojska nanijela austrijskoj vojsci težak poraz uz velike ljudske gubitke. Oko 500 pruskih vojnika nakon pobjede bilo je smješteno u Mladočevu. Oni su tražili od seljana 2 komada stoke, kruha, jaja, slaninu, maslac i mlijeko, uz obećanje da im neće ništa učiniti ukoliko ispune njihov zahtjev. Preostalih 3 500 pruskih vojnika bilo je raspoređeno u okolnim selima. U Zrnětínu su pruski vojnici tražili 1000 libara kruha, 50 centi zobi, 80 centi sijena, 8 komada goveda, jaja i maslac. Ovim se trebalo podmiriti 1000 pruskih vojnika. Prema zapisu kroničara, vojnici su uzimali od seljana svu hranu koju su imali u ostavama i rakiju iz podruma, uzeli su sve što su htjeli. (Kučera, 61, 2003). Jedna od posljedica boravka pruske vojske, koja je zapisana u tamošnjim kronikama, bila je epidemija kolere koju su donijeli vojnici i od koje je zatim umrlo na stotine ljudi s područja Litomyšla. Iz zapisa iz navedene knjige doznajemo i o nekim nedaćama koje su zadesile ovo područje: 1868. bila je vremenska nepogoda s tučom u kojoj su neki komadi leda bili teški više od četvrt kilograma, 1873. su bile velike vrućine pa su gljive rasle u siječnju iduće godine, a po livadama je cvalo cvijeće. Veći je problem bio što je u bunarima nestalo vode pa se ona dovozila iz najbližih izvora s područja gdje oni

<sup>329</sup> Ivo, BARTEČEK, Češi v cizině na příkladě Čechů na Daruvarsku, Po českých stopách na Daruvarsku (ur. Ivo Barteček i kolektiv), Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2017., 5-14.

<sup>330</sup> František, KUČERA, *Poříčí u Litomyšle, Zrnětín, Mladočov*. Poříčí u Litomyšle, 2003.

<sup>331</sup> U selo Končanica se zaista u to vrijeme naselila višečlana obitelj Bartoš pa se do današnjih dana održalo nekoliko porodica na daruvarskom prostoru. Obitelj Lenoch se doselila prema ovdašnjem zapisu u Velike Zdence, ali je danas tamo nema. Posljednja obitelj ovog prezimena imala je kći koja se udala i otišla u Ameriku, dok je sin otišao u neki hrvatski grad gdje se mu gubi trag.



nisu presahnuli. Uz ove elementarne nepogode treba spomenuti i česte požare u kojima su stradala ponekad cijela domaćinstva. Iako autor knjige nije zasebno navodio razloge iseljavanja, navedene okolnosti mogle su biti njihovim povodom, onaj okidač za pokretanje migracija, pogotovo što se broj stanovnika u tim trima opisanim naseljima povećao od 665 stanovnika 1837. godine na 846 stanovnika 1869. godine. (Kučera, 61-62, 2003)

## 6. Putovi i način migracije

Informacije o mogućnosti naseljavanja hrvatskih područja stizale su u Češku u drugoj polovici 19. st. uglavnom preko novina. Nakon ukidanja Vojne krajine (1873.) pojavljivale su se u njima i službene vijesti i pozivi kojima se ponekad uljepšano pisalo o prilikama u Slavoniji i Hrvatskoj, o velikim površinama jeftine zemlje i bogatom stočnom fondu. Takvi uljepšani napisi imali su za cilj zaustaviti iseljavanje u prekomorske zemlje. U tu promidžbu uključili su se i mnogi agenti koji su pozivali obrtnike i obrazovane stručne ljude kojima su oskudijevala područja zapadne Slavonije i područja bivše Vojne krajine. Među agentima bilo je mnogo prevaranata koji su naplaćivali svoje usluge od nekih kolonista kupujući za njih zemlju, ali su naknadno od njih tražili novac po znatno višoj cijeni. Neki su agenti sami kupovali velike površine jeftine zemlje, a zatim ju preprodavali novodošlim kolonistima i po trostrukoj cijeni. Informacije iz Hrvatske o jeftinoj zemlji donosili su u Češku i brojni vojnici, posebno oni koji su 1878. sudjelovali u okupaciji Bosne i Hercegovine. Jednako tako češku su javnost preko pisama informirali ranije doseljeni Česi. Uz mnoga neostvorena obećanja, bilo je istinito ono da kolonisti dobivaju veliki popust za selidbu željeznicom.<sup>332</sup>

U zapisima se najčešće spominju dva pravca kojim su češki doseljenici dolazili na hrvatska područja. Jedan je išao preko Austrije, gdje se često navodi i Beč, a drugi su bili putovi preko Ugarske, čiji smjerovi nisu bili ustaljeni, posebno dok nije ušao u upotrebu željeznički promet. U tom prvom razdoblju, prije pojave željezničkog prometa, doseljenici su dolazili uglavnom zaprežnim kolima preko Ugarske. Danas se često prepričava da su se neke obitelji doselile kolima vučenim volovskom zapregom ili čak psima. Ovaj podatak nije moguće provjeriti, ali je činjenica da Česi u matičnoj zemlji nisu koristili ovakvu vučnu snagu te je teško vjerovati takvim podacima.<sup>333</sup> Rudolf Turčin zabilježio je dolazak jedne obitelji iz Časlava u Končanicu

<sup>332</sup> Za razdoblje prve polovine nema zapisa tko je poticao migraciju. Broj doseljenih tada je bio znatno niži, ali budući da mnogi od njih nisu imali otpusnice, vjerojatno je bilo mnogo onih koji su htjeli izbjeći neke obveze ili dugove, posebno obvezu vojne službe.

<sup>333</sup> Bilo je slučajeva da su neke obitelji došle kolicima koje su sami vukli vozeći osnovne kućanske stvari. Bilo je i takvih koje su sa sobom vodile i pse svezane za kola, ali to ne znači da su ih oni vukli. Takvu pretpostavku demantira podatak da postoji popis prvih čeških obitelji koje su se 1826. doselile u Presad (Ivanovo Selo) s popisom njihove imovine. Većina obitelji imala je jednog ili dva konja i



kolima koja je vukao jedan konj, zatim navodi 1849. godinu kada je jedna obitelj u Laminac kod Bjelovara vozila stvari jednim kolima i tačkama, 1868. tri su obitelji na dvojim kolima putovale 18 dana, a 1869. godine tri su se obitelji doselile iz Sedlčana na jednim kolima u Končanicu i sa sobom su vozile stvari potrebne za ratarske poslove, dio kućanskog pribora i zalihu hrane za put.<sup>334</sup>

Nakon što je u željeznički promet bio uključen Barcs, kolonisti su u ovom mjestu unajmili kolsku zapregu ili ih je čekala takva zaprega već ranijih doseljenika koja ih je odvezla na neko odabrano mjesto, često udaljeno 60 – 100 kilometara. Željeznička mreža počela se širiti i na hrvatska područja. Nakon što je 1870. sagrađena željeznička pruga Zagreb – Dugo Selo – Križevci – Koprivnica – Budimpešta, 1885. dovršena je pruga Barcs – Virovitica – Suhopolje – Daruvar – Pakrac. Od ove pruge sagrađen je od Velih Bastaja jedan manji odvojak prema Končanici. Slijedilo je 1896. otvaranje pruge Dugo Selo – Banova Jaruga – Novska, od koje je bio sagrađen odvojak Banova Jaruga – Pakrac, čime je zapadna Slavonija postala dostupna svim značajnim željezničkim prometnicama.<sup>335</sup> Postupni željeznički promet izgrađivao se i na prostoru Bjelovarske-križevačke županije još u prvim desetljećima 20. st.

Mnoge ovakve informacije o dolasku Čeha prikupljene su prije Drugog svjetskog rata od druge generacije doseljenih Čeha iz druge polovine 19. st., ali je bilo i živih svjedoka migracije. Františku Karasu uspjelo je u Končanici pronaći jednu 90-godišnju staricu koja mu je pričala o dolasku svoje obitelji. Njen je otac na hrvatskim prostorima obnašao vojnu službu i to je bilo presudno da je zatim njegova tročlana obitelj 1847. krenula kolima i s jednim konjem u Končanicu gdje je već ranije kupio jedno domaćinstvo. Bio je to naporan put pogotovo jer je tijekom cijelog puta njenog oca pratila groznica, uzrokovana ranijim boravkom na ovdašnjem nezdravom prostoru. Iz njenog pričanja Karas je doznao da je jedan obrtnik došao u Končanicu pješice noseći u torbi svoj bačvarski alat, dok je njegova supruga na leđima nosila dijete. Jedan drugi mještаниn pričao je da su došle nakon „pruskog rata“ (1866.) tri obitelji u jednim kolima. Prije puta ispekli su kruha za 14 dana, napravili su rezance i tri puna lonca svježeg sira. Nakon dužeg putovanja zaustavili su se kod nekog izvora vode, naložili vatru i kuhali juhu od rezanaca. Nakon što su se najeli i nahranili kobilu nastavili su putovanje prema Končanici.<sup>336</sup>

---

okovana kola. Manji broj bio je onih koji su imali konja, ali nisu imali kola, kao i obrnuto. Jedino obrtnici nisu imali konje i kola.

<sup>334</sup> Rudolf, TURČIN, *Kolonizace, narodní kulturalní život Čechoslováků v bývalém Chorvatsku – Slavonii*, otisk z Národního obzoru, Praha, 1937., 11-12.

<sup>335</sup> Josef, MATUŠEK, *200 godina zajedno*, Daruvar, 1991.

<sup>336</sup> František, KARAS, *Starička krajanka vzpomína...Chceme žít! přehled osvětové a hospodářské práce v našich osadách a přehled činnosti spolků a života českých osad v Jugoslavii od léta do léta.*, Praha, 1937., 53-55. Kazivačica je bila Kata Vaněček, rođena Růžička. Iz njenog pričanja doznaje se

Karasu je u godinama prije Drugog svjetskog rata uspjelo prikupiti od potomaka druge generacije doseljenika podatke i o okolnostima u kojima se obavljala kolonizacija. Od jednog doseljenika u Ljudevit Selu (Lipovcu) doznali su da su se njihovi djedovi doseljivali zbog priča o jeftinoj zemlji i vijestima da se zemlja može dobiti uz povoljne uvjete nakon krčenja šumskih prostora. To ih je dovelo na prostor Jankovićeve vlastelinstva 1864. godine. Krčenjem šume dobili su dio obradivih površina; u početku se sijalo ili sadilo između panjeva. Uvjeti života bili su teški, a smrtnost doseljenika visoka.<sup>337</sup> U jednom kasnijem novinskom zapisu navodi se da se jedna druga obitelj doselila u Ljudevit Selo jednim starim kolima koja je vukao jedan šepajući konj. Putovali su oko mjesec dana, a za taj put su ispekli 5 velikih komada kruha. Novac koji su imali iskoristili su za zakup stambenog prostora, a prvu godinu su preživjeli zahvaljujući krumpiru koji su sadili na iskrčevoj površini.<sup>338</sup>

U migracijama u zadnjim desetljećima 19. st. nisu sudjelovale samo siromašne obitelji, nego i one imućnije koje su doznale informacije o jeftinoj zemlji na nekim hrvatskim i slavonskim prostorima, posebno na nekadašnjem području Vojne krajine. Dok je zemlja u Češkoj u odnosu na ovdašnje cijene bila visoka, ovdje se zemlja često prodavala po smiješno niskim cijenama. Stoga su mnoge češke obitelji prodale svoja imanja i ovdje kupile znatno veće površine. Ipak se ta „glad za zemljom“ pokazala za mnoge obitelji kobnom. Mnoge obitelji, koje su prije odlaska rasprodale cijela domaćinstva sa stočnim fondom, došle su ovamo vlakom noseći samo novac i dio kućanskog pribora. Dolaskom u ove prostore trebali su započeti iznova svoj novi život, krenuti od nule. Kupili su ponekad više zemlje nego što im je trebalo. Trebali su kupiti ratarsko oruđe, ali zbog gospodarske zaostalosti prostora njega ovdje nije bilo, nego su ga naručivali iz Češke. Trebali su i konje kao vučnu snagu, graditi nove stambene objekte, jer su ranije više nalikovali kolibama. Štedjeli su na sebi jer su najprije gradili gospodarske zgrade za potrebe smještaja stočnog fonda, a sami su boravili u štalama i štagljevima, nadajući se da će u neko dogledno vrijeme sagraditi i sebi neku prigodnu obiteljsku zgradu za svoj boravak. Zalihe novca su se topile, mnogi su se počeli zaduživati, ali dugove nisu mogli vratiti pa je njihovo imanje otišlo „na bubanj“. Zarada od uroda kupljene zemlje bila je zanemariva, često su to bile šikare koje je trebalo kultivirati. Raniji stanovnici su se uglavnom bavili stočarstvom, u ratarstvu nisu još koristili gnojenje zemlje, nego su koristili izmjenu ugara i obradivih po-

---

i o opasnosti od vukova. Jednom je jedan stari vuk došao u seosko dvorište, zaklao psa i odvuкао ga u livadu gdje je još konju odgrizao dio buta. Spomenula i jedan slučaj kada se jedan seljak vraćao iz mlina i u kola su mu uskočila dva vuka. Za koloniste su najteži poslovi bili sječa šuma i izgradnja putova, često i na udaljenosti 15 – 20 kilometara od kuća i rabota na Jankovićeovom vlastelinstvu. Nedolazak na rabotu kažnjavao se batinanjem. Problem je bila i voda koja se donosila iz izvora ili potoka jer su postojeći seoski bunari bili udaljeni oko kilometar jedan od drugoga.

<sup>337</sup> František, KARAS, Česká vesnice Lipovec v Jugoslavii. *Narodni listiny, Praha*, 1935, 235., 5.

<sup>338</sup> Lipovec: Co chceme? *Naše novine, br. 7*, Daruvar, 1940.

vršina (dvopoljna zemljoradnja), a njihova oruđa za rad još su krajem 19. st. nalikovala onim srednjovjekovnim. Osim toga država je tražila poreze, crkvi je trebalo također davati određenu nadoknadu pa su mnoge obitelji, da bi podmirile dio svojih obveza, počele postupno rasprodavati svoja imanja, ali ponekad zaista po smiješno niskim cijenama. Mnoge starosjedilačke obitelji nakon rasprodaje imanja zadržale su toliko novca da emigriraju uglavnom u prekomorske zemlje. Često se zaboravlja da su njih slijedile i mnoge doseljene češke obitelji, a ostale su samo one koje su se prilagodile tadašnjim prilikama. Nakon toga postupno je rasla i cijena zemlje pa je nestalo ranijeg pritiska za nova useljavanja. Trebalo proteći barem tri desetljeća dok nisu doseljeni Česi s ostalim preostalim domaćim stanovništvom uzdigli ovo područje na stupanj naprednog gospodarstva.<sup>339</sup>

Brojčani podatci o kretanju broja stanovnika češke nacionalnosti nisu u ovom radu podrobno razmatrani. Radi usporedbe treba ukazati da je 1900. godine na području Hrvatske – Slavonije živjelo 2 416 304 stanovnika, od čega 31 588 Čeha. U Požeškoj županiji bilo je 229 361 stanovnika, od čega 14 769 Čeha, a u Bjelovarsko-križevačkoj 302 209 stanovnika, od čega 9 738 Čeha.<sup>340</sup> U popisu iz 2011. na području cijele Republike Hrvatske živjelo je 4 284 889 stanovnika, od čega 9 641 Čeha. Od tog broja na području Bjelovarsko-bilogorske županije živjelo je 119 764 stanovnika, od čega 6 287 Čeha, dok je na području Požeško-slavonske županije živjelo 78 034 stanovnika, od čega 649 Čeha. U tim dvjema županijama živjelo je 2011. godine 6 936 Čeha, što je više od 70 posto njihova broja u RH pa je to i dalje prostor s najvećim brojem pripadnika češke nacionalne manjine, iako se njihov ukupni broj u odnosu na 1900. smanjio na oko jednu trećinu na državnoj razini, a na jednu četvrtinu na prostoru navedenih županija.<sup>341</sup>

## Zaključak

Cilj ovog prikaza je ukazati na neke prijepore o tome iz kojih su prostora dolazili Česi i

<sup>339</sup> U crkvenim i školskim spomenicama ne osporava se veliki doprinos Čeha za napredak u ratarstvu jer su oni primijenili novu ratarsku tehniku i uveli napredniji način obrade zemlje. Napredno ratarstvo potaklo je i razvoj boljeg stočarstva koje je dalo poticaj otvaranju mljekarskih pogona u nekim seoskim sredinama. Jedan takav je u Velikim Zdencima prerastao u kasniju „Zdenku“ od čega su korist imali i ratari okolnih sela koji su dobili mogućnost prodaje viška mlijeka i mliječnih proizvoda. Slični mliječni pogoni otvoreni su u Končanici i Dežanovcu. Upravo povezanost ratarstva – stočarstva – mljekarstva dugo je vremena činila ova područja prosperitetnim, što danas više nisu, sela „umiru“, o čemu svjedoče nove migracije.

<sup>340</sup> TURČIN, 1921., n. dj., 6-7.

<sup>341</sup> Ivan, HORINA, *Sastav stanovništva Bjelovarsko-bilogorske županije. Vrela*, 38, 2013., 10-15; Državni zavod za statistiku, [www.dzs.hr](http://www.dzs.hr) (pristup 2. 6. 2019.)

kolonizirali neke prostore današnje Hrvatske. Iako je u prošlosti napisano dosta radova koji se bave tim pitanjem, ipak oni nisu bili dostatni da zaustave širenje pogrešnih tumačenja. Trebalo je puno truda da se otkloni jedna ranija zablude da su hrvatski Česi brojčano najviše dolazili s prostora Sudeta da bi se to danas zamijenilo tvrdnjom da su pretežno dolazili iz Moravske, što je također netočno. Promicanje nekih neprovjerenih tvrdnji u konačnici može naškoditi upravo onima koji takve informacije iznose. Bila bi prihvatljivija tvrdnja da su Česi dolazili iz svih prostora današnje Češke, a pitanje kolonizacije trebalo bi prepustiti znanstvenicima. Ujedno to dokazuje da hrvatski Česi nemaju napisanu svoju cjelovitu povijest, iako imaju bogatu izdavačku djelatnost, ali je zaobiđeno pisanje knjiga povijesnih sadržaja baziranih na arhivskim izvorima kojima češka manjina obiluje. Nekim nespornostima su doprinijele česte promjene administrativnih granica i njihovih naziva kako na području Češke tako u Hrvatskoj, pa je prostorna orijentacija često nejasna i teško razumljiva. Prikaz hrvatskog prostora u ovom radu sužen je na područje dviju županija (bjelovarsko-požeški prostor) gdje je živjelo i živi najveći broj pripadnika češke nacionalnosti pa se već odavno moglo pristupiti znanstvenoj obradi ovog područja ne samo po pitanju kolonizacije već i njegove cjelovite povijesti. U tome bi im bila sigurno velika ispodmoć brojnih mladih istraživača iz Češke koji u kontinuitetu istražuju u Hrvatskoj, ali rezultati njihovih istraživanja veoma su rijetko dostupni ovdašnjem čitateljstvu.

#### IZVORI I LITERATURA:

##### Izvori:

##### **Arhiv Saveza Čeha Daruvar (ASČD):**

Korespondencija, kutija 12, Popis i prijave reemigranata 1945.–1947.

##### **Državni arhiv u Bjelovaru (HR-DABJ):**

Rimokatolička župa Grubišno Polje, Matična knjiga umrlih (1858.–1947.); Matična knjiga vjenčanih (1858.–1946.)

Rimokatolička župa Daruvar, Matična knjiga umrlih (1858.–1918.); Matična knjiga vjenčanih (1858.–1921.)

Rimokatolička župa Dubrava, Matična knjiga umrlih (1895.–1923.)

##### **Literatura:**

AUERHAN, Jan, *Čechoslováci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Mađarsku a v Bulharsku*. Praha, 1921

AUERHAN, Jan, *Československá větev v Jugoslavii*, Praha, 1930

AUERHAN, Jan, *Kolonizace, národní kulturní život Čechoslováků v bývalém Chorvatsku – Slavonii*, zvláštní otis z Národního obzoru: Praha, 1937

BARTEČEK, Ivo, Češi v cizině na příkladu Čechů na Daruvarsku. In *Po českých stopách na*

- Daruvarsku (Ivo Barteček i kolektiv)*, Universita Paláckého v Olomouci: Olomouc, 2007, str. 5-18.
- BOŽINOVIĆ, Mato, *Od Garića do Ilove i Česme*, Garešnica, 1938.
- BUTURAC, Josip, *Povijest rimokatoličke župe Bjelovar*, Rkt. župni ured Bjelovar: Bjelovar, 1970.
- BUTURAC, Josip, *Rovišće*, Rkt. Župa Rovišće: Rovišće, 1975.
- BUTURAC, Josip, *Stanovništvo Požege i okolice 1700 – 1950*, Zagreb, 1967.
- Državni zavod za statistiku. [www.dzs.hr](http://www.dzs.hr)
- DUGAČKI, Vlatka, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, Srednja Europa, Zagreb, 2013.
- ETTINGER, Mijo, *Zaista vrlo poučno, Katolički list*, 5-7, 1901.
- HEROUT, Václav, *Stěhování Čechů do Malých Zdenců a Orlovce. Veliki i Mali Zdenci (ur. Josef Matušek)*, Savjet za historiju i dokumentaciju Čehoslovačkog saveza u SR Hrvatskoj: Daruvar, 1977. str. 59-64.
- HEROUT, Vjenceslav, *Přistěhování Čechů. Brestovac i Končanica (ur. Miroslav Kuzle)*, Rada pro dějiny a dokumentaci Svazu Čechů a Slováků v SR Chorvatsku: Daruvar, 1988. str. 37-62.
- HEROUT, Vjenceslav, *Nastanak Ivanovog Sela. Ivanovo Selo – prošlost posuta trnjem i suzama (ur. Vjenceslav Herout)*, Rimokatolički župni ured Ivanovo Selo: Ivanovo Selo, 1996., str. 22-57.
- HEROUT, Václav, *Reemigrace Čechů z Chorvatska 1945 – 1949*, Jednota: Daruvar, 2010.
- HEROUT, Vjenceslav, *Ljudevit Selo – selo koje je nastajalo u mukama*, *Zbornik Janković*, br. 3, Ogranak Matice hrvatske Daruvar: Daruvar, 2018. str. 157-181.
- HORINA, Ivan, *Sastav stanovništva Bjelovarsko-bilogorske županije, Vrela*, 38, Ogranak Matice hrvatske u Daruvaru, Daruvar, 2013, str. 10-15.
- JOVANOVIĆ, J. P., *Stanovništvo u Hrvatskoj i Slavoniji, Javor, XVIII, br. 30*: 1891, str. 474-477.
- KARAS, František, *Česká vesnice Lipovec v Jugoslavii, Národní noviny*, 235: Praha, 1935, str. 5.
- KARAS, František, *Starička krajanka vzpomína. Chceme žít! (přehled osvětové a hospodářské práce v našich osadách a přehled činnosti spolků a života českých osad v Jugoslávii od léta do léta)*: Praha, 1937, str. 53-55.
- KARAULA, Željko, *Moderna povijest Bjelovara*. Tiskara Horvat Bjelovar: Bjelovar-Zagreb, 2012.
- KRŽAK, Miroslav, *Nastanak i razvoj prvih čeških naselja na današnjem području grada Bjelovara s posebnim osvrtom na Nove Plavnice, Přehled, X*, Jednota: Daruvar, 1977., str. 1-67.
- KUČERA, František, *Pořící u Litomyšle, Zrnětín, Mladočev. Pořící u Litomyšli*, 2003.
- MATUŠEK, Josef, *200 godina zajedno. Savjet za povijest i dokumentaciju Saveza Čeha i Slovačka u Hrvatskoj*, Jednota: Daruvar, 1991.
- MATUŠEK, Josef, *Češi v Chorvatsku*, Rada pro dějiny a dokumentaci Svazu Čechů v RH, Jed-

- nota: Daruvar, 1994.
- MIRKOVIĆ, Dragutin J., *Govori Čeha u Slavoniji (Daruvar i okolina)*, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta: Beograd, 1968.
- NIKOLIĆ, Vidosava, Prilog proučavanju kolonizacije stanovništva iz Češke i Moravske na područje Varaždinskog generalata i Slavonije 1924.–1830. godine, *Matica srpska, Zbornik za društvene nauke*, 46: Novi Sad 1967, str. 119-136.
- RYCHLÍK, Jan, Sociální a ekonomické předpoklady emigrace českého venkovského obyvatelstva v 19. století. *Přehled, XVIII*, 1998, Jednota: Daruvar, 1997, str. 1-67.
- SITTA, Sylvia, *Česi u Hercegovcu*, Bjelovar-Hercegovac, 1999.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela, Povijest županijskog upravno-teritorijalnog ustroja Bjelovarskobilogorske županije, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, svezak 2, Zagreb-Bjelovar, 2008, str. 9-32.
- SOBOTKA, Otto, *Věrní v boji – věrní v práci*, Brno, 1948.
- SOHR, Miloslav, Gradnja željezničkih pruga u Požeškoj županiji krajem 19. stoljeća. *Zbornik Janković*, br. 2, Ogranak Matice hrvatske u Daruvaru, Daruvar 2017., str. 117-126.
- STRUGAR, Vladimir, *Bjelovarsko-bilogorska županija*, Bjelovarsko-bilogorska županija: Bjelovar, 1996.
- ŠUSTEK, Ljudevit, *Dubrava u povijesti i njegova okolina (pretisak)*, Dubrava, 1994.
- TURČIN, Rudolf, *Čechoslováci v bývalém Chorvatsku – Slavonii*, (otisk se statistického Obzoru, ročník XVIII): Praha, 1937
- TURČIN, Rudolf, *Kolonizace, národní kulturní život Čechoslováků v bývalém Chorvatsku – Slavonii*, (otisk z Národnostního obzoru): Praha, 1937.
- VACULIK, Jaroslav, Emigracija Čeha u Hrvatsku i njihova poslijeratna reemigracija, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 2., Bjelovar, Bjelovar-Zagreb, 2008. str. 117-124.

## SUMMARY

**Abstract:** The colonization of the Czechs in Croatian territories is mentioned in several works, especially those that took place during the 19th century. It was first studied mainly by researchers from the Czech Republic, while domestic researchers began to deal with it only in the second half of the 20th century. In more recent works, we find mostly already collected data from previously published works, there are few that have deepened previous knowledge from some other sources. Yet what they published broadened the horizons of the local readership on the issue of Czech colonization. It is possible to read about it and the Czech contribution to the Croatian economy and some segments of culture in many records. However, to this day, much remains unanswered. So far, no synthesis has been published, a unified display, which would contain precise data on where individual families came from, so recently unverified and inaccurate records have

appeared. Czech researchers from the Austro-Hungarian period did not deal too much with this issue, except for generalized data obtained in contact with immigrant Czech families. And they had a problem realizing that many descendants of immigrant families no longer knew where their ancestors came from, especially if they came in the first half of the 19th century, and they have not preserved written evidence of this. Equally, the causes of migration are different, sometimes incomplete, and those recorded were collected by Czech researchers by visiting local immigrants without checking them in the areas from which they immigrated. This work will not give answers to all these questions either, but it will be a good guide for all those who will want to deal with this question, but for an even smaller space than in this title. More is expected from many young researchers from the Czech Republic who still research such questions in Croatia, but sometimes bypass some of their archives that hide as yet unknown material that relates to the issue of Czech colonization in Croatia.

**Keywords:** migrations, Križevci-Bjelovar and Požega counties, causes and consequences of colonization, sources, method of colonization, opportunities in the new environment